

Sukupuolten tasa-arvo historian oppikirjoissa

Sofia Vesa

Pro gradu –tutkielma

Kasvatustiede

Rauman opettajankoulutuslaitos

Turun Yliopisto

Huhtikuu 2018

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck - järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO
Opettajankoulutuslaitos

VESA, SOFIA
Sukupuolten tasa-arvo historian oppikirjoissa

Pro gradu – tutkielma, 49 s.
Kasvatustiede
Huhtikuu 2018

Tässä pro gradu – tutkimuksessa analysoitiin historian oppimateriaaleja sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta. Aineistona olivat historian oppikirjat kuudennella luokalla. Tutkielmassa selvitettiin, ovatko sukupuolet tasapuolisesti esillä historian kuudennen luokan oppikirjoissa, millaisia sukupuolirooleja historian oppikirjoissa ilmenee sekä onko eri oppikirjojen välillä eroja sukupuolten tasa-arvon toteutumisessa.

Tutkielman näytteeksi valikoitui kolme tuoretta historian alakoulun kuudennen luokan oppikirjaa eri kustannusyhtiöiltä. Tutkimusmenetelmänä käytettiin teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä, joka käsitti sekä määrällisen että laadullisen osuuden. Sukupuolten esiintymistä tutkittiin määrällisesti ja sukupuolirooleja laadullisen sisällönanalyysin avulla. Sukupuoliroolien analyysissä sovellettiin aiemman tutkimuksen teoreettista mallia (Michel 1986; Moser & Hannover 2014).

Tulokset osoittivat, että historian oppikirjoissa oli vielä kehitettävää sukupuolten tasa-arvon suhteen. Sukupuolet eivät olleet tasapuolisesti esillä oppikirjoissa, vaan miehet ja pojat (75,9 % oppikirjojen hahmoista) olivat selvästi naisia ja tyttöjä (21,5 % oppikirjojen hahmoista) enemmän esillä historian oppikirjoissa. Naisten historia käsiteltiin varsin vähän. Etenkin aikuisia naisia löytyi historian oppikirjoista niukasti, ja naispuoleisia henkilöitä mainittiin hyvin harvoin nimeltä. Historian oppikirjoista löytyi jonkin verran perinteisiä sukupuolirooleja: miehet kuvattiin ammatin, kun taas naiset vanhemmuuden kautta, sekä miehiä ja naisia kuvattiin tekemässä eri asioita. Oppikirjojen välillä ei sen sijaan ollut merkittävää eroa sukupuolten esiintymisessä tai sukupuolirooleissa.

Tutkielman mukaan historian alakoulun kuudennen luokan oppikirjat eivät siis täysin tavoita opetussuunnitelman tavoitetta sukupuolten tasa-arvoa tukevasta oppimateriaalista. Olisi tärkeää, että oppikirjat välittäisivät monipuolisen kuvan molemmista sukupuolista, ja että niistä löytyisi samaistumisen kohteita kaikille oppilaille. Opettajien on hyvä tiedostaa, että oppikirjat saattavat tarjota epätasa-arvoisen kuvan ja pyrkiä opetuksessaan purkamaan mahdollisia sukupuolirooleja ja näin edistää sukupuolten tasa-arvoa.

Asiasanat: Historia, Oppimateriaali, Oppikirja, Sukupuoli, Tasa-arvo

Sisällys

1	Johdanto	4
1.1	Sukupuolten tasa-arvo oppikirjoissa	5
1.2	Sukupuolten tasa-arvon haasteita koulutuksessa ja yhteiskunnassa.....	9
1.3	Oppimateriaalit ja oppikirjat	10
1.4	Oppikirjat ja ideologia.....	12
1.5	Historian oppikirjat ja sukupuolten tasa-arvo	14
1.6	Tutkimuskysymykset	15
2	Tutkimusmenetelmät	18
2.1	Tutkimuksen lähestymistapa.....	18
2.2	Otanta ja aineistonkeruu	19
2.3	Tutkittavat kirjat	19
2.4	Aineiston analysointi	21
3	Tulokset	26
3.1	Sukupuolten esiintyminen historian oppikirjoissa	26
3.2	Sukupuoliroolit historian oppikirjoissa	29
3.2.1	Sosiaaliset roolit	29
3.2.2	Aktiviteettirollit	32
3.3	Erot oppikirjojen välillä.....	37
4	Pohdinta	41
	Lähteet.....	46

1 Johdanto

Tämän pro gradu – tutkielman aiheena on tutkia sukupuolten tasa-arvoa ja sukupuolirooleja alakoulun oppimateriaaleissa. Tutkimuskohteeksi rajattiin yhden oppiaineen, historian, oppikirjat alakoulun 6. luokalla. Tarkastelun kohteena on tuoreita eri kirjasarjojen oppikirjoja.

Pro gradu – tutkielman aihe liittyy kiinteästi viimeisimpien vuosien aikana ja perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden 2016 myötä vahvistuneesta sukupuolten tasa-arvoon koulutuksessa liittyvästä lainsäädännöstä, ohjeistuksista ja linjauksista sekä niiden synnyttämästä julkisesta keskustelusta. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014, 28) todetaan, että oppilaan tulisi voida tunnustaa omat mahdollisuutensa sekä suhtautua eri oppiaineisiin, tehdä valintoja ja sitoutua opiskeluun ilman sukupuoleen sidottuja roolimalleja. Hallituksen tasa-arvo-ohjelman (2016) yksi päätavoitteista on edistää sukupuolten tasa-arvoa koulutuksessa lieventämällä segregatiota tyttöjen ja poikien aloihin sekä kaventamalla sukupuolten välisiä eroja oppimistuloksissa. Lisäksi opetushallitus julkaisi 2015 oppaan sukupuolten tasa-arvon edistämiseen peruskoulussa, jonka tarkoituksena on antaa välineitä entistä tasa-arvoisempaan opetukseen sekä toiminnallisen tasa-arvosuunnitelman laatimiseen, ja joka herätti laajaa mediakeskustelua aiheesta. Vaikka sukupuolten tasa-arvo on Suomessa verrattain hyvin toteutunut, ovat sukupuoli ja tasa-arvo siis yhä ajankohtaisia keskustelunaiheita suomalaisen koulutuksen kentällä. Siksi on perusteltua tutkia tasa-arvon toteutumista myös oppimateriaalien näkökulmasta, sillä oppikirjat ovat näkyvästi mukana suomalaisessa peruskouluopetuksessa (Heinonen 2005, 34; Karvonen ym. 2017, 39).

Oppimateriaalilla on merkitystä koululaisten nais- ja mieskuvan muotoutumisessa ja siinä, millaisia käsityksiä oppilaille eri ammateista muodostuu, ja niiden ei tulisi vahvistaa stereotyyppisiä sukupuolirooleja tekstin tai kuvaston kautta (Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2008, 22). Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa kehoitetaan valitsemaan tasa-arvoa edistäviä oppimateriaaleja (POPS 2014, 28). Edelleen julkaistaan oppimateriaaleja, jotka toistavat yhteiskunnassa vallitsevia sukupuolistereotyyppioita ja ylläpitävät sukupuolten segregatiota (Jääskeläinen ym. 2015, 21). Opetushallitus (2011) julkaisikin muistion, joka tukee tasa-arvoisempien oppimateriaalien tekemistä.

Aihetta on perusteltua myös tutkia sen vuoksi, että vaikka sitä on tutkittu aiemmin (esim. Anttila & ym. 2015; Tainio 2012; Tainio & Teräs 2010), ei aivan tuoretta tutkimusta aiheesta juuri löydy Suomesta. On mielenkiintoista nähdä, ovatko tulokset samansuuntaisia kuin 5 – 10 vuotta sitten tehdyissä tutkimuksissa.

1.1 Sukupuolten tasa-arvo oppikirjoissa

Oppimateriaalien ja -kirjojen tulisi jo lain sekä perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan olla tasa-arvoisia sukupuolten näkökulmasta ja tukea sukupuolten tasa-arvoa. Sukupuolten tasa-arvoa koulutuksessa ohjaavassa tasa-arvolaissa todetaan, että tytöillä ja pojilla sekä naisilla ja miehillä on samat mahdollisuudet koulutukseen ja ammatilliseen kehitykseen. Opetuksen, tutkimuksen ja oppiaineiston tulee tukea tämän lain tarkoituksen toteutumista (Tasa-arvolaki 2014, 5§). Oppiaineistolla tarkoitetaan oppimateriaaleja. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa puolestaan todetaan, että koulun tulee rohkaista oppilasta sitoutumaan opiskeluun, tekemään valintoja ja suhtautumaan eri oppiaineisiin ilman sukupuoleen sidottuja roolimalleja, ja opetuksen tulee olla sukupuolitietoista. Oppimisympäristöjä, oppimateriaaleja ja työtapoja tulee kehittää ja valita niin, että ne tukevat tasa-arvoa ja inhimillistä moninaisuutta. (POPS 2014, 28) Myös opetussuunnitelma siis edellyttää oppimateriaaleilta sukupuolten tasa-arvoa.

Oppimateriaalien sukupuolten tasa-arvo on tärkeää paitsi lain ja opetussuunnitelman tavoitteen kannalta, mutta lisäksi oppimateriaalien välittämällä sukupuolikäsityksillä on vaikutusta oppilaisiin. Oppimateriaaleilla on suuri vaikutus käsityksiin sukupuolista ja sukupuolirooleista, ja tämän vuoksi opetushallitus onkin ottanut tasa-arvokysymykset esiin keskusteluissa oppimateriaalikustantajien kanssa. (STM 2017, 22- 24)

Kuten laki ja opetussuunnitelma edellyttävät, vaikuttaisi sukupuolten tasa-arvo toteutuvan suomalaisissa oppimateriaaleissa melko hyvin. Tasa-arvobarometriin vastanneista opiskelijoista ja koululaisista oppimateriaalin sukupuolten epätasa-arvoisuuden koki haasteeksi 10 – 15 prosenttia (Kiiänmaa 2012, 39 – 42). Oppimateriaalit vaikuttavat siis varsin tasa-arvoisilta suurimmalle osalle oppilaista. Kuitenkin oppimateriaalitutkimuksissa on käynyt ilmi, että suomalaisissa oppimateriaaleissa olisi

parannettavaa sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta, sillä miehet ja pojat ovat naisiin ja tyttöihin verrattuna selvästi enemmän esillä eri aineiden oppikirjoissa, ja sukupuolet esitetään oppikirjoissa usein vallitsevien stereotyyppien mukaisesti (Tainio 2012, 215–224; Tainio & Teräs 2010, 7; Jääskeläinen ym. 2015, 21), ja yhteiskunnan sukupuolten tasa-arvon haasteet usein sivuutetaan oppikirjoissa (Honkasalo 2013, 17). Ero tutkimustuloksissa ja oppilaiden kokemuksessa saattaa viitata siihen, että oppikirjojen sukupuolijäsennykset ovat niin yleistyneitä ja piiloisia, ettei lukija kiinnitä niihin tiedostamatta aina huomioita. (ks. Fairclough 1989, 91)

Oppimateriaalien sukupuolijäsennykset ja sukupuolten tasa-arvoisuus ovat nousseet keskustelun- ja tutkimusaiheiden kohteiksi kasvatustieteessä tasaisin väliajoin. Usein etenkin oppimateriaalikustantajien taholta on todettu, että sukupuolten tasa-arvo toteutuu nykyään oppikirjoissa, mutta oppikirjatutkimukset aiheesta ovat toistuvasti 1980 – luvulta aina nykyiseen vuosikymmeneen asti osoittaneet, että poikien ja miesten toimijuus sekä maskuliininen kulttuuri ovat enemmän esillä oppikirjoissa. (Lahelma ym. 2011, 68) Oppikirjoja on tutkittu sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta kaikissa maanosissa, ja tulokset näyttävät noudattavan samaa kaavaa – molemmat sukupuolet ovat esitetty stereotyyppisesti, sekä naiset ja tytöt ovat aliedustettuina oppikirjoissa (Tainio 2012, 211). Oppikirjatutkimusta sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta on myös koottu Helsingin yliopiston verkkosivuille (www.wiki.helsinki.fi/display/TASUKO/oppikirjatutkimusta). Aivan tuoretta suomalaista oppikirjatutkimusta sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta ei ole, mutta aiheesta on tehty lukuisia opinnäytteitä (Karvonen, Tainio & Routarinne 2017, 40).

Jonkinlaisena klassikotutkimuksena sukupuolinnäkökulmasta tehdyn oppikirjatutkimuksen alalla voisi pitää Michelin (1986) Unescolle tekemää tutkimusta, jossa tutkittiin lasten- ja oppikirjojen sukupuolistereotyyppioita ympäri maailmaa. Tulokset olivat samankaltaisia kaikissa maissa: sukupuolet olivat esitetty kirjoissa stereotyyppisesti, esimerkiksi miehet rohkeina ja älykkäinä, kun taas naiset huolehtivina ja tottelevina, sekä pojat aktiivisina ja tytöt passiivisina. Myös kirjoissa kuvattu ammattijakauma noudatti stereotyyppiä ja miehet olivat yleisesti enemmän esillä kirjoissa. (Michel 1986, 20 – 21). Michelin tutkimus on auttamatta vanhentunut; yhteiskunta ja koulu ovat muuttuneet, eikä tutkimuksessa kuvattuja sukupuolistereotyyppioita esiinny suurissa määrin ainakaan suomalaisessa oppimateriaalissa. Tutkimukseen viitataan kuitenkin edelleen uudemmissa saman aihepiirin tutkimuksissa ja opinnäytteissä.

Michelin tutkimus on tärkeä, koska sen analyysimalli on vaikuttanut suuresti myöhempiin sukupuolten tasa-arvoa käsitteleviin oppikirjatutkimuksiin.

Reilut kaksikymmentä vuotta myöhemmin oppikirjojen sukupuolistereotyyppioita tutkittiin maailmanlaajuisesti uudelleen. Sukpuolistereotyyppioita löydettiin oppikirjoista yhä ympäri maailmaa, niin kehitysmaista kuin varakkaista maistakin, eri maanosissa. Kaikkein tasa-arvoisinta oppimateriaali oli tutkimuksen mukaan Ruotsissa. (Blumberg 2008, 30 – 33)

Tainio (2012) on tutkinut peruskoulun äidinkielen oppikirjoja sukupuolten tasa-arvon sekä sukupuolistereotyyppioiden näkökulmasta ja opettajien näkemyksiä aiheesta. Niin tekstien kuin kuvienkin näkökulmasta miehet ja pojat olivat enemmän esillä oppikirjoissa ja etenkin kuvituksissa sukupuolijäsennykset olivat stereotyyppisiä. Opettajat olivat myös huomanneet asian oppikirjoissa. Sukupuolten tasa-arvon näkökulmaa pohdittiin kuitenkin kriittisesti joissakin kirjoissa, esimerkiksi tehtävissä. Tainio korostaa opettajan roolia suhtautua kriittisesti oppikirjoihin ja toivoisi, että myös sukupuolten tasa-arvon näkökulma otettaisiin esiin opettajankoulutuksessa, mitä nykyään ei opintojen aikana välttämättä edes mainita. (Tainio 2012, 215–224)

Tainio ja Teräs (2010) ovat opetus- ja kulttuuriministeriön segregaatian lievennystyöryhmän tilaamana tutkineet suomalaisia oppikirjoja ja niiden sukupuolijäsennyksiä. Sukupuolijäsennys oppimateriaaleissa tarkoittaa, miten sukupuoli ilmenee ja rakentuu niissä (Tainio & Teräs 2010, 5). Peruskoulun äidinkielen ja kirjallisuuden, matematiikan sekä oppilaanohjauksen oppimateriaalien sukupuolijakauma ei ollut tasainen, vaan miespuoliset hahmot olivat yliedustettuina kaikkien aineiden oppimateriaaleissa (Tainio & Teräs 2010, 7). Äidinkielen ja kirjallisuuden oppimateriaalien sukupuolijäsennykset eivät pääasiallisesti rikkoneet vallitsevia sukupuolistereotyyppioita (Tainio & Teräs 2010, 57). Oppilaanohjauksen materiaaleissa sukupuolistereotyyppioita, jotka ohjaavat yksilön valintoja, pidettiin ongelmallisina, ja yksilöllisyys sekä omien intressien ja piirteiden tuntemus asettuivat ensisijaisiksi yksilön valintoja ohjaaviksi tekijöiksi. Sukupuolten segregatiota työmarkkinoilla tehtiin myös näkyväksi oppikirjoissa. (Tainio & Teräs 2010, 92 – 93).

Honkasalo (2013) on myös tutkinut peruskoulun terveystiedon oppikirjoja kulttuurin ja seksuaalisuuden näkökulmista. Terveystiedon oppisisällöt antaisivat mahdollisuuden käsitellä oppikirjoissa myös sukupuolten tasa-arvoon liittyviä kysymyksiä, mutta ne usein

sivuutettiin kirjoissa. Terveystiedon oppikirjat antoivat kuvan, että Suomessa sukupuolten tasa-arvo toteutuu täydellisesti. Haastamista kriittisempään pohdintaan aiheesta kaivattaisiin. (Honkasalo 2013, 17) Myös kotitalouden oppimateriaaleja on tutkittu sukupuolen näkökulmasta. Kotitalouden oppikirjojen kuviin keskittyneessä tutkimuksessa selvisi, että toimijuus esiintyy kirjoissa sukupuolen mukaan määräytyvänä ja normatiivisena, mikä näkyy esimerkiksi tyttöjen ja naisten kuvaamisena kotitöissä, miesten kuvaamisena ammatillisissa konteksteissa esimerkiksi kokkeina sekä heteronormatiivisen ydinperhemallin korostamisena (Anttila & ym. 2015, 61).

Historian oppimateriaaleissa sukupuolijäsennykset eivät myöskään olleet Ohlanderin tutkimuksen mukaan tasa-arvoisia, sillä naisten historiaa käsiteltiin hyvin vähän, vaikka nykyaikainen historiantutkimus antaisikin paljon mahdollisuuksia myös naisten roolin käsittelyyn historian oppimateriaaleissa (Ohlander 2010, 72). Naisten historia, mukaan lukien naisten saavutukset esimerkiksi tieteen ja taiteen alalla sivuutettiin, ja miespuolinen näkökulma dominoi oppimateriaaleissa, eikä tasa-arvoa juuri käsitelty oppikirjoissa (Ohlander 2010, 67–70). Historian oppimateriaalit tarjosivat kapean ja rajoittuneen mieskuvan, mutta naispuoleisia roolimalleja ne eivät juuri tarjonneet (Ohlander 2010, 73). Tutkimus toteutettiin Ruotsissa, ja Ohlander tutki lisäksi myös yhteiskuntaopin oppikirjoja sukupuolten tasa-arvonäkökulmasta. Tutkimuksessa selvisi, että sukupuolten tasa-arvon kysymyksiä pohdittiin yhteiskuntaopin oppimateriaaleissa vain vähän, ja erityisesti puutteita tasa-arvossa oli historian näkökulmaa käsittelevissä tekstikohdissa. Nuoremmille oppilaille suunnatut oppikirjat olivat lisäksi tasa-arvoisempia kuin vanhemmille suunnatut. (Ohlander 2010b, 67 – 77)

Moser ja Hannover (2014) tutkivat matematiikan ja äidinkielen oppikirjoja sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta. Tutkimus keskittyi tarkastelemaan sukupuolirooleja oppikirjoissa, eli millaisissa rooleissa tyttöjä, poikia, miehiä ja naisia esitetään kirjoissa, sekä vertailemaan perinteisesti maskuliiniseksi mielletyn matematiikan ja feminiiniseksi mielletyn äidinkielen kirjoja. Lisäksi tutkittiin kirjojen kuvia sukupuolinäkökulmasta sekä kirjojen kielen tasa-arvoisuutta. Eroja löytyi eri oppiaineiden kirjojen väliltä: äidinkielen kirjat olivat tasa-arvoisempia kuin matematiikan. Tarkasteltaessa nais- ja miespuolisten hahmojen aktiviteetteja kummankin aineen kirjoissa ei merkittäviä sukupuolistereotyyppioita ilmennyt, mutta miehet kuvattiin useimmiten ammattiroolin kautta kuin naiset, ja naiset puolestaan kuvattiin useammin vanhemmuusroolissa kuin miehet, etenkin äidinkielen kirjoissa. Moser ja Hannover pitäisivät tärkeänä, että sekä

miehiä että naisia kuvattaisiin niin ammatti- kuin vanhemmuusrooleissa riippumatta oppiaineesta. (Moser & Hannover 2014, 397–398)

Kokoavasti voi siis todeta, että aikaisempien tutkimusten tulokset noudattavat samaa linjaa siitä, että oppikirjojen sukupuolijäsennykset eivät ole täysin yhteneviä opetussuunnitelman tasa-arvotavoitteen kanssa, sillä kirjojen sukupuolijakauma on vinoutunut niin, että miehet ovat korostuneesti esillä kirjoissa, ja kirjojen välittämät sukupuoliroolit ovat osittain stereotyyppisiä. On myös hyvä huomata, että oppikirjojen kehittämiseen tasa-arvoisempaan suuntaan on ollut poliittista tahtoa, sillä osa yllä esitellyistä tutkimuksista on toteutettu opetusministeriön tms. virallisen tahon toimeksiannosta (esim. Tainio & Teräs 2010, Ohlander 2010). Oppikirjat ovatkin kehittymässä selvästi tasa-arvoisempaan suuntaan, sillä eroa on havaittavissa yllä esitettyjen vanhimpien ja uusimpien tutkimusten tulosten välillä. On kuitenkin esitetty, että vaikka tutkimustietoa oppikirjojen epätasa-arvoisista sukupuolijäsennyksistä on ollut saatavilla pitkää, kestää useita vuosikymmeniä, ennen kuin oppikirjan tekijät huomioivat työssään aiheen tutkimustulokset (Ohlander 2011, 10).

1.2 Sukupuolten tasa-arvon haasteita koulutuksessa ja yhteiskunnassa

Suomessa sukupuolten tasa-arvo toteutuu erittäin hyvin kansainvälisesti verraten. Suomessa on kuitenkin voimakas ja pysyvä koulutus- ja ammattirakenteiden sukupuolen mukainen jakautuminen (Lahelma 2011, 92). Tätä jakautumista kutsutaan sukupuolen mukaiseksi segregaatiksi työelämässä. Peruskoulu ei ole ainoa sukupuolten segregatioon vaikuttava tekijä, mutta se pohjustaa osaltaan sitä esimerkiksi oppilaiden minäpystyvyyden kokemusten ja opiskeluasenteiden kautta (Jääskeläinen ym. 2015, 10). Myös valtioneuvoston väliraportti (2016) naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta osoittaa, että Suomessa vallitsee ammattien, sektoreiden ja koulutuspolkujen sukupuolten mukainen segregatio, ja tämän lieventämiseksi kaikilla koulutusasteilla tulee vahvistaa tasa-arvonäkökulmaa (STM 2017, 22- 24).

Oppilaitoksissa ja kouluissa sukupuolten tasa-arvo toteutuu kuitenkin pääasiallisesti hyvin. Tasa-arvobarometrin mukaan valtaosa opiskelijoista ja koululaisista arvioi tasa-arvon toteutuvan kouluissa hyvin tai melko hyvin. Sukupuolten tasa-arvoon liittyväksi haasteeksi opiskelijat ja koululaiset kokivat erityisesti arvioinnin: sekä tytöt että pojat

kokivat, että opettaja arvioi toisen sukupuolen suorituksia myönteisemmin. (Kiianmaa 2012, 39 – 42) Lain puitteissa sukupuoli ei tietenkään saisi vaikuttaa arviointiin, mutta kansalliset oppimistulosten arvioinnit ovat osoittaneet, että arvosanoja annetaan tytöille ja pojille erilaisin perustein. Esimerkiksi matematiikassa pojilta vaaditaan enemmän osaamista samaan arvosanaan kuin tytöiltä, sillä poikien oletetaan suoriutuvan aineessa paremmin, ja sukupuoli-odotuksilla on havaittu myös vaikutuksia käyttäytymisarvosanaan. (Jääskeläinen ym. 2015, 20; Lappalainen 2010, 86) Arvioinnin pitäisi perustua oppilaan todelliseen työskentelyyn ja osaamiseen. Arviointia, jossa opettaja tiedostaa sukupuolen vaikutuksen arviointiin ja pyrkii tietoisesti estämään sukupuolen tai muiden henkilökohtaisten ominaisuuksien vaikutuksen arviointiin, kutsutaan sukupuolitietoiseksi arvioinniksi (Jääskeläinen ym. 2015, 20).

Sukupuolten välisen tasa-arvon haasteet suomalaisessa koulussa näkyvät myös esimerkiksi tyttöjen ja poikien välisissä eroissa koulumenestyksessä ja oppimistuloksissa. PISA – tutkimuksissa on jokaisena tutkimusvuonna käynyt ilmi, että pojat menestyvät tyttöjä huonommin koulussa. Toisaalta sukupuolten väliset erot oppimistuloksissa ovat yhteydessä oppiaineisiin, sillä äidinkielessä lukutaidossa tytöt menestyvät selvästi poikia paremmin, mutta matematiikassa pojat ovat menestyneet tyttöjä paremmin. Kuitenkin tuoreimman PISA – mittauksen mukaan poikien osaaminen on laskenut tyttöjä enemmän kaikissa arvioiduissa oppiaineissa, mikä on huolestuttavaa tasa-arvon toteutumisen kannalta. (Kirjavainen & Pulkkinen 2017, 10 – 11)

1.3 Oppimateriaalit ja oppikirjat

Oppikirjojen ja opettajanoppaiden käyttöä on etenkin viime vuosikymmeninä kritisoitu kasvatustieteen kentällä ja tutkimuksessa, sillä niiden on nähty kuuluvan vanhanaikaiseen, opettajajohtoiseen opetukseen, jossa päntätään mekaanisesti sirpaleista tietoa, eivätkä ne motivoi tai tue oppimaan oppimista ja yhteisöllistä tiedon rakentumista. Kriittistä ja digitaalisten oppimisympäristöjen lisääntymisestä huolimatta painetut oppikirjat ovat yhä edelleen kaikkein käytetyimpiä oppimateriaaleja suomalaisissa kouluissa. Oppikirjojen tutkiminen on siis yhä relevanttia, ja oppikirjatutkimus onkin lisääntynyt viime aikoina. (Karvonen, Routarinne & Tainio 2017, 39 – 40) Esimerkiksi historiaa ja yhteiskuntaoppia opettavista opettajista n. 90 % kertoi käyttävänsä oppikirjaa

usein tai aina oppitunneilla, kun taas vajaa 5 % opettajista ei käyttänyt kirjaa juuri lainkaan (Quokrim-Soivio 2014, 205).

Oppimateriaali tarkoittaa opetusainesta sisältävää, opetustarkoitukseen tehtyä materiaalia, joka saa oppilaissa aikaan tavoitteiden mukaisia oppimiskokemuksia ja joka voi olla kirjallista, visuaalista, auditiivista, digitaalista, konkreettista tai jotain muuta. Oppikirjat ovat yleisimpiä ja käytetyimpiä oppimateriaaleja, ja ne voidaan määritellä tietoa välittävinä, opetustarkoitukseen laadittuina, opetussuunnitelmiin pohjautuvina kirjoina, joiden ideaalina on objektiivisuus ja neutraalius. (Heinonen 2005, 29 – 30) Oppikirjojen sisältöön vaikuttavat useat tekijät, kuten opetussuunnitelmat, kasvatustieteen ajankohtaiset oppimiskäsitykset, oppiainekohtaiset tieteelliset diskurssit sekä kustantajan näkemykset (Tainio 2012, 212).

Oppikirjat voidaan nähdä kuitenkin myös yhteiskunnan sosiaalisen kontrollin välineenä sekä yhteiskunnan valtasuhteita ja normeja uusintavina teksteinä (Heinonen 2005, 30; Karvonen ym. 2017, 47). Oppikirjat ovat myös kustannusyhtiöiden kaupallisia tuotteita, joiden teosta vastaa usein opettajista koostuva kustantajan perustama asiantuntijaryhmä. Oppikirjojen tekemistä ei valvota eikä oppikirjoja tarkasteta, sillä oppikirjojen hyväksymismenettely poistettiin 1992, eikä Suomessa ole hyvän oppikirjan kriteerejä tai standardeja toisin kuin monissa muissa Euroopan maissa, vaan kustantamoiden välisen vapaan kilpailun katsotaan vastaavan oppikirjojen laadusta (Quokrim-Soivio 2014, 201).

Opetustapahtumaa kuvaavissa teoreettisissa malleissa oppimateriaali on usein kuvattu oppimiseen vaikuttavana tekijänä. Esimerkiksi opetuksen kokonaismallissa oppimiseen kuuluu taustatekijät, oppimisprosessi ja tuotos eli oppiminen. Taustatekijöihin kuuluu myös oppimisympäristö, johon liittyy myös käytettävät oppimateriaalit. Oppimateriaalit vaikuttavat paitsi yksittäisiin opetustapahtumiin, myös jopa koulukohtaisten opetussuunnitelmien sisältöihin ja etenemisjärjestyksiin. (Heinonen 2005, 64; 241) Sosiokulttuurisen oppimisen näkökulmasta tieto ja taito rakentuvat materiaalien ja sosiaalisten rakenteiden tuella, joista ensiksi mainittu kertoo oppimateriaalien osuudesta oppimistapahtumaan. Opetustapahtumassa oppikirja saa erilaisia rooleja, kuten toimia oppilaiden toiminnan suuntaamisen ja aktivoinnin välineenä, oppitunnin käsikirjoituksena, vuorovaikutusta ohjaavana artefaktina sekä episteemisten selontekojen resurssina. (Tainio, Karvonen & Routarinne 2015, 190)

Suomalaista opetuskulttuuria pidetään oppikirjakeskeisenä. Esimerkiksi Tainion ym. tutkimuksessa yli puolet luokanopettajista käyttivät opettajanopasta lähes jokaisen tunnin suunnitteluun, ja etenemisjärjestys valittiin pitkälti oppikirjan perusteella. Aineenopettajilla oppikirjaan tai opettajanoppaaseen tukeutuminen oli puolestaan vähäisempää. (Tainio, Karvonen & Routarinne 2015, 198) Voimakas oppikirjasidonnaisuus nähdään kasvatustieteessä yleensä opetuksen laatua heikentävänä tekijänä, mutta tutkimustulokset aiheesta eivät ole olleet näin yksiselitteisiä, sillä joissakin tutkimuksissa oppikirjojen käyttö on parantanut oppimistuloksia. (Tainio, Karvonen & Routarinne 2015, 191).

Oppimateriaalianalyysiä edustava tutkimus voidaan jakaa kahteen perinteeseen, joista toisessa oppimateriaaleja tarkastellaan ideologisina ja toisessa pedagogisina artefakteina. Tämä tutkielma sijoittuu oppimateriaalianalyysin tutkimusperinteeseen, jossa tarkastellaan oppimateriaaleja ideologisina artefakteina, eli oppimateriaalien nähdään heijastavan ja uusintavan yhteiskunnallisia valtasuhteita, arvoja ja normeja. Keskeistä tässä tutkimusperinteessä on oppimateriaalin funktio maailmankuvan välittäjänä. (Karvonen, Routarinne & Tainio 2017, 47)

1.4 Oppikirjat ja ideologia

Yllä on siis määritelty oppimateriaaleja, oppikirjaa ja niiden osuutta ja merkitystä opetuksessa ja oppimisessa. Tässä pro gradu – tutkielmassa oppikirjalle käsitetään yllä mainitun lisäksi ideologinen ulottuvuus, jossa oppikirja heijastaa ja uusintaa yhteiskunnan valtasuhteita ja normeja (Karvonen, Routarinne & Tainio 2017, 47). Varsinaisen opetettavan sisällön lisäksi oppikirja rakentaa piilomerkityksiä sekä maailmankuvaa myös muista aiheista kuten sukupuolesta, kulttuureista ja kulutuksesta tekstin, kerronnan, kuvituksen sekä esimerkkien avulla (Hiidenmaa 2015, 32). Tämä tutkielma noudattaakin kriittisen diskurssianalyysin perinteen mukaista käsitystä, että kaikki tekstit, myös oppikirjat, sisältävät ja välittävät erilaisia ideologioita.

Jotkut tekstien ideologiat ovat niin yleistyneitä, uusiutuvia ja piileviä, että lukija ei edes välttämättä huomaa niitä, ja saattavat helposti vaikuttaa lukijasta luonnollisilta ja oikeutetuilta asiantiloilta. Tämänkaltaisia ideologioita kutsutaan naturalisaatioksi (engl. naturalization, ks. Fairclough 1989, 91). ”Naturalisoituneet” ideologiat näkyvät teksteissä

ns. rivien väleissä semioottisesti, mutta niillä on vaikutusta lukijaan, ja siksi niitä on tärkeä tarkastella virallisten oppikirjojen kontekstissa. (Tainio 2012, 212; Fairclough 1989, 92) Kaikkein tehokkaimmin vaikuttavat teksteissä ideologiat, jotka ovat vähiten huomattavissa (Fairclough 1989, 85). Tässä tutkielmassa ollaan kiinnostuneita juuri edellä kuvatun kaltaisista ideologioista, tässä tapauksessa sukupuoleen liittyvistä sellaisista, oppikirjoissa. Epätasa-arvoisia sukupuolijäsennyksiä oppimateriaaleissa onkin kutsuttu todella vaikeasti huomattavissa oleviksi ja siksi myös vaikeasti korjattaviksi ongelmiksi sukupuolten tasa-arvon toteutumisessa koulussa (Blumberg 2008, 4). Blumbergin huomio tukee oletusta, että epätasa-arvoiset sukupuolijäsennykset oppikirjoissa voidaan nähdä yllä kuvatun kaltaisina naturalisoituneina ideologioina.

Tässä tutkielmassa käsitetään myös, että oppimateriaaleilla ja -kirjoilla on vaikutusta oppilaan käsityksiin sukupuolten tasa-arvosta, sukupuolirooleista ja mahdollisuuksista yhteiskunnassa (Jääskeläinen ym. 2015, 21). Oppilaan sukupuolikäsitysten muotoutumiseen vaikuttavat tietenkin lukuisat muut sekä tärkeämmät asiat, kuten perheen ja yhteiskunnan asenteet, media sekä muu koulussa tapahtuva sosialisatio, mutta näiden lisäksi oppikirjat välittävät sekä suoraan kirjoitettua että yllä kuvattua naturalisoitunutta tietoa sukupuolirooleista. Lastenkirjallisuus, oppikirjat mukaan lukien, sekä erityisesti niiden kuvat, voivat vaikuttaa yhteiskunnan vallalla oleviin identiteettiin ja sosiaalisiin käytäntöihin liittyviin diskursseihin (Paavola & Dervin 2015, 21). Oppikirjat ovat keskeisessä asemassa myös lasten varhaisissa sosialisatioprosesseissa (Itkonen & Paatela-Nieminen 2015, 38).

Puhe- ja kirjoitustavat, joita esimerkiksi oppikirjat sisältävät, vaikuttavat lapsen käsityksiin sukupuolista. Koulussa ja oppikirjoissa rakentuvat tavat puhua esimerkiksi miehistä ja naisista tiettyjen ammattien edustajana muovaavat paitsi lapsen sukupuolikäsityksiä myös käsitystä omasta ammatillisesta pystyvyydestä. Esimerkiksi kun tyypillisesti miehiseen ammattiin liitetään koulussa myös kuvauksia naispuolisesta ammatin edustajasta, kasvaa tyttöjen kiinnostus ammattia kohtaan (Vervecken, Hannover & Wolter 2013, 217). Näin ollen etenkin ammatteihin liittyvillä sukupuolirooleilla, joita myös oppikirjat sisältävät, voi olla vaikutusta jopa yksilön myöhempään ammatinvalintaan ja sitä kautta yhteiskunnassa vallitsevaan työelämän sukupuolen mukaiseen segregatioon. Lapsuuden, 6 – 12 ikävuoden, ammatilliset kiinnostuksen kohteet vaikuttavat usein ammatinvalintaan (Vervecken, Hannover & Wolter 2013, 208),

joten alakouluaiikana tulisi ainakin pyrkiä purkamaan ammatinvalintaan vaikuttavia sukupuolirooleja, mikäli sellaisia välittyy oppikirjoista.

Myös oppikirjojen kuvat välittävät kulttuurisia merkityksiä esimerkiksi yhteiskunnan valtasuhteista ja ovat sen vuoksi tärkeitä tutkimuksen kohteita. Oppimateriaalien kuvituksen merkitys nähdään nykyään yhä tärkeämmäksi, sillä teknologisen kehityksen myötä korostetaan visuaalisen lukutaidon merkitystä, ja opetussuunnitelmassakin korostetaan monilukutaitoa. (Anttila & ym. 2015, 61) Etenkin historian oppikirjoissa kuvat ovat merkityksellisiä, sillä ne syventävät historiallista oppimista ja antavat visuaalista informaatiota esimerkiksi eri kulttuureista ja niiden symboleista, sekä niistä voidaan havaita yhteisön rooleja, arvoja ja asenteita (Vänttinen 2009, 181).

1.5 Historian oppikirjat ja sukupuolten tasa-arvo

Historianopetus koulussa on paljon muutakin kuin menneitä aikakausia ja tapahtumia koskevan tiedon välittämistä. Historian tehtävänä alakoulussa on lisäksi muun muassa kehittää vastuullista kansalaisuutta, ymmärtää ihmisten toimintaan vaikuttavia motiiveja sekä kehittää oppilaan identiteettiä (POPS 2014, 257). Sukupuolten tasa-arvon näkökulma korostuu etenkin identiteetin rakentumisessa, sillä jos historian oppikirjojen välittämä sukupuolijäsennys on epätasa-arvoinen, miesnäkökulma korostunut ja naisnäkökulma sekä naisten toimijuus vähäistä, on tyttöjen vaikea rakentaa identiteettiään historianopetuksen kontekstissa, esimerkiksi esikuvien ja samaistumisen kohteiden puuttuessa (Ohlander 2011, 73).

Historian oppikirjojen sukupuolijäsennys on ollut epätasa-arvoinen ja miespainotteinen (esim. Ohlander 2011; Lahelma 1992), ja sitä on perusteltu oppisisältöjen aiheena olevien aikakausien todellisella sukupuolten epätasa-arvolla sekä sillä tosiseikalla, että suurin osa poliittisen historian merkkihenkilöistä on miehiä. Historianopetuksen tulisi kuitenkin tapahtua perinteisen ”suurmieshistorian” eli makrohistorian lisäksi mikrohistorian tasolla, mikä tarkoittaa ihmisten arkielämän tarkastelua eri aikakausina (Jääskeläinen 2015, 35). Erityisesti mikrohistorian tasolla naisten ja lasten näkökulma tulisi olla opetuksessa esillä, mutta se ei näy historian oppikirjoissa (Ohlander 2011, 71). Myös sillä on väliä, millaisia rooleja naiset ja tytöt saavat mikro- tai makrohistoriallisella opetuksen tasolla: monissa historian oppikirjoissa naisten roolit ovat passiivisia, kun oppilaiden

identiteetin tukemisen ja sukupuolten tasa-arvon edistämisen kannalta olisi tärkeää, että myös naiset esitettäisiin aktiivisina subjekteina (Ohlander 2011, 71; Jääskeläinen 2015, 35).

Myös makrohistoriallisella tasolla historian oppikirjojen miesnäkökulma on ollut tarpeettoman dominoiva, sillä myös miehiä, joilla ei ole ollut merkittävää roolia poliittisessa historiassa, mainitaan todennäköisimmin nimeltä kuin merkityksellisiä naisia (Skórzyńska 2017, 141). Naisnäkökulma ei myöskään lisääny historian oppikirjoissa, kun siirrytään käsittelemään uudempia aikakausia, jolloin naisten rooli yhteiskunnassa oli suurempi, ja monia tärkeitä naispuolisten henkilöiden saavutuksia sivuutetaan (Ohlander 2011, 68 – 69).

Historian oppikirjat välittävät oppilaille tietoa kahdella tasolla, kognition ja identiteetin tasolla. Kognition taso historian oppikirjoissa tarkoittaa uusimman tutkimuksen mukaisen historiallisen tiedon välittämistä oppilaille. Identiteetin taso tarkoittaa sitä, miten oppilas rakentaa omaa identiteettiään historiallisen kontekstin kautta sekä sitä, miten kansakunnan kollektiivinen muisti rakentuu historian opetuksessa. Sukupuolijäsennykset sekä sukupuolten tasa-arvo historian oppikirjoissa vaikuttavat identiteetin tasoon esimerkiksi siten, että oppikirjojen tapa esittää sukupuolet vaikuttavat oppilaan käsityksiin sukupuolten tehtävistä ja merkityksestä yhteiskunnassa. Identiteetin tasolla historian oppikirjat uusintavat tehokkaasti yhteiskunnan valtasuhteita, teorioita ja ideologiaa. (Skórzyńska 2017, 140–141) Historian oppikirjat ovat harvoin neutraaleja ideologioiden suhteen ja niiden sisältö sekä kuvat toimivat välineinä vallitsevien arvojen ja ideoiden levittämiseen ja vahvistamiseen (Itkonen & Paatela-Nieminen 2015, 39). Oppikirjojen ohella historian opetuksessa tulisikin käyttää paljon erilaisia historiallisia lähteitä, joiden avulla oppilaat harjoittelevat historian moniperspektiivistä tulkintaa (Vänttinen 2009, 247).

1.6 Tutkimuskysymykset

Tämän tutkimuksen tavoitteena on analysoida alakoulun 6. luokan historian oppikirjoja sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta. Kiinnostuksen kohteena on tutkia, toteuttavatko oppikirjat opetussuunnitelman ja muiden asiakirjojen linjauksia sukupuolitietoisuudesta, tasa- arvosta sekä sukupuolten tasa-arvoa tukevasta oppimateriaalista. Aihetta

tarkastellaan tutkimalla, ovatko sukupuolet tasapuolisesti esillä oppikirjoissa sekä millaisia rooleja ja representaatioita miehiin ja naisiin, tyttöihin ja poikiin liittyy alakoulun historian oppikirjoissa. Lisäksi tavoitteena on tarkastella eri kirjasarjojen välisiä eroja.

Tutkielman tavoite on rajattu oppimateriaaleista juuri oppikirjoihin, sillä ne ovat yleisemmin käytettyjä ja keskeisempiä oppimateriaalin välineitä (Karvonen, Routarinne & Tainio 2017, 39 – 40). Oppiaineista tarkasteluun on valittu historia, sillä aiemmassa tutkimuksessa erityisesti historian oppikirjoissa miesnäkökulma on dominoinut ja naisten toimijuus jäänyt kapeaksi, vaikka OPS ja nykyaikainen historiantutkimus sallisivatkin sukupuolinäkökulmasta monipuolisemmat sisällöt (Ohlander 2010; Lahelma 1992). Lisäksi historia on tärkeä oppiaine, joka auttaa nuorta kiinnittymään yhteiskuntaan ja myös arvioimaan oman sukupuolensa merkitystä (Lahelma 1992, 79). Lisäksi historian oppikirjat tarjoavat paljon materiaalia analysoitavaksi, sillä ne sisältävät runsaasti tekstiä ja kuvia. Eri kirjasarjojen välistä vertailua on oppikirjatutkimuksessa tehty vain vähän (Karvonen ym. 2017, 51), joten se näkökulma on mielenkiintoista ottaa mukaan tutkielmaan.

Tämän tutkimuksen tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

1. Ovatko sukupuolet tasapuolisesti esillä alakoulun historian oppikirjoissa?
2. Millaisia rooleja sukupuolille rakentuu alakoulun historian oppikirjoissa?
3. Onko eri alakoulun historian kirjojen välillä sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta?

Ylempänä esitellyn aiemman tutkimuksen perusteella voisi olettaa, että sukupuolet eivät ole tasapuolisesti esillä alakoulun historian oppikirjoissa, vaan miehet ja miesnäkökulma ovat ylikorostuneessa asemassa, ja että miehiä kuvataan niissä ammattiroolissa enemmän kuin naisia, ja naisia kuvataan puolestaan enemmän vanhemmuusroolin kautta (esim. Tainio & Teräs 2010, Ohlander 2010, Moser & Hannover 2014). Lisäksi voisi olettaa, että yleisesti naisten historia, toimijuus ja naisnäkökulma yleensä jäävät varsin kapeaksi ja vähäiseksi oppikirjoissa (Ohlander 2010). Sen sijaan varsinaisia sukupuolistereotyyppioita etenkin lasten, tyttöjen ja poikien käyttäytymiseen tai aktiviteetteihin liittyen ei oletettavasti aiemman tutkimuksen valossa löydy suurissa määrin (Moser & Hannover 2014). Tutkimusta eri kirjasarjojen eroista ei löydy paljoa,

mutta oletettavasti pieniä eroja kirjasarjojen välillä löytyy myös sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta (Karvonen, Routarinne & Tainio 2017).

2 Tutkimusmenetelmät

2.1 Tutkimuksen lähestymistapa

Tässä tutkimuksessa käytetään sekä kvalitatiivista että kvantitatiivista tutkimusotetta. Vaikka kvalitatiivisesta ja kvantitatiivisesta tutkimuksesta onkin perinteisesti puhuttu yksinkertaisten toisensa poissulkevien dikotomioiden, sijoittuvat tutkimukset käytännössä usein jatkumolle tutkimusotteiden ääripäiden välille (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 135). Näin tapahtuu myös tässä tutkielmassa. Valinta molempien tutkimusotteiden käytöstä on lisäksi perusteltua saman aihepiirin aiempien tutkimuksien (esim. Moser & Hannover 2014) perusteella. Tutkimuksen tieteenfilosofinen luonne hermeneuttiseen filosofiaan, jossa keskeistä on ilmiöiden merkitysten ymmärtäminen (Soininen & Merisuo-Storm 2009, 37). Tässä tutkielmassa pyritään siis kuvailemaan ja ymmärtämään, miten sukupuolten tasa-arvo toteutuu ja millainen kuva sukupuolista välittyy alakoulun historian oppikirjoissa.

Luonteeltaan ja tarkoitukseltaan tämä tutkimus on kuvaileva tutkimus, jossa pyritään esittämään tarkka kuvaus tilanteesta (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 139), tässä tapauksessa kolmen tutkimuksen kohteena olevan alakoulun 6. luokan historian oppikirjojen sukupuolten tasa-arvotavoitteen toteutumisen.

Tämä tutkimus on tutkimustyyppiltään oppimateriaalianalyysi. Oppimateriaalianalyysi on myös suomalaisen oppimateriaalitutkimuksen yleisin tutkimustyyppi. Oppimateriaalianalyysi tarkoittaa oppimateriaalin, tässä tapauksessa oppikirjan, sisällön, tekstin ja kuvien tarkastelua yleensä kvalitatiivisin menetelmin, tavallisimmin sisällönanalyysin avulla. (Karvonen, Routarinne & Tainio 2017, 46 – 47) Tämän tutkimuksen menetelmänä käytetään teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä. Sisällönanalyysi voidaan nähdä väljänä teoreettisena viitekehyksenä, joka voi sisältää monenlaista tutkimusta (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91). Tutkimuksen sisällönanalyysi edustaa teoriaohjaavaa analyysimuotoa, sillä analyysiä ohjaa aiempi tieto, mutta tutkimuksen tavoite ei ole pelkästään testata tiettyä aikaisempaa teoriaa (Tuomi & Sarajärvi 2009, 96–97).

2.2 Otanta ja aineistonkeruu

Tutkimuksen otanta perustuu harkinnanvaraiseen otantaan, jossa näytteeksi valitaan tapaukset, jotka tutkijan harkinnan perusteella vastaavat parhaiten tutkimuksen tarpeisiin (Soininen & Merisuo-Storm 2009, 121). Koska tarkoituksena oli tutkia alakoulun historian oppikirjoja, valittiin harkinnanvaraisesti näytteeksi kouluissa paljon käytettäviä ja saatavilla olevia oppikirjoja. Tarkasteltavaksi valittiin siis kolme alakoulun 6. luokan historian oppikirjaa kolmelta eri kustannusyhtiöltä, sillä tarkoituksena oli myös verrata eri kirjasarjojen eroja sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta. Aineistoksi valittiin niin uusia kirjoja, kuin mahdollista, sillä tarkoituksena oli tutkia nykyisiä oppikirjoja. Analysoitavat oppikirjat hankittiin lainaan helmikuun 2018 aikana Turun yliopiston kirjastoista, joista valittiin tuoreimmat saatavilla olevat painokset kolmen eri kustannusyhtiön 6. luokan historian oppikirjoista.

2.3 Tutkittavat kirjat

Mennyt III Historia. Mennyt – kirjasarja on Edukustannus –yhtiön alakoulun historian oppimateriaalisarja, johon kuuluu vuosiluokille 4–6 tarkoitettujen kolmen oppikirjan lisäksi opettajan materiaalia, tehtäväkirjat sekä digiopetusaineisto. Mennyt on Edukustannuksen sivujen mukaan opetussuunnitelman mukainen oppimateriaalisarja, josta on karsittu sisältöjä OPS:n edellyttämällä tavalla ja joka korostaa historiallisen ajattelun kehittymistä ja kokonaisuuksia muistamisen sijaan (edukustannus.fi). Oppimateriaalisarjan tekijät ovat historia- ja yhteiskuntakasvatuksen professori Jukka Rantala, luokanlehtori ja erityisopettaja Riia Palmqvist sekä historian ja yhteiskuntaopin lehtori Marko van den Berg. Mennyt III (2017) on oppimateriaalisarjan kolmesta osasta viimeinen ja käsittää siis 6. luokan historian oppisisältöjä, uuden ajan sekä 1600 – 1700 - lukujen Suomen osana Ruotsia. Omaleimaista oppikirjalle kahdenlaiset tekstit: tutkijoiden näkemyksiin perustuvat asiatekstit sekä kuvitteellisten tai oikeiden henkilöiden, niin sanottujen tavallisten ihmisten kertomat eläytyvät tekstit. Kirjassa on siis runsaasti keksittyjä hahmoja, mutta ne ovat kirjan tekijöiden sanoin sellaisia, jotka olisivat oikeasti voineet olla olemassa (Rantala ym. 2017, 11). Keksityt hahmot oppikirjassa ovat esimerkiksi palvelijoita, apulaisia tai talonpoikia, ja niiden myötä kirja

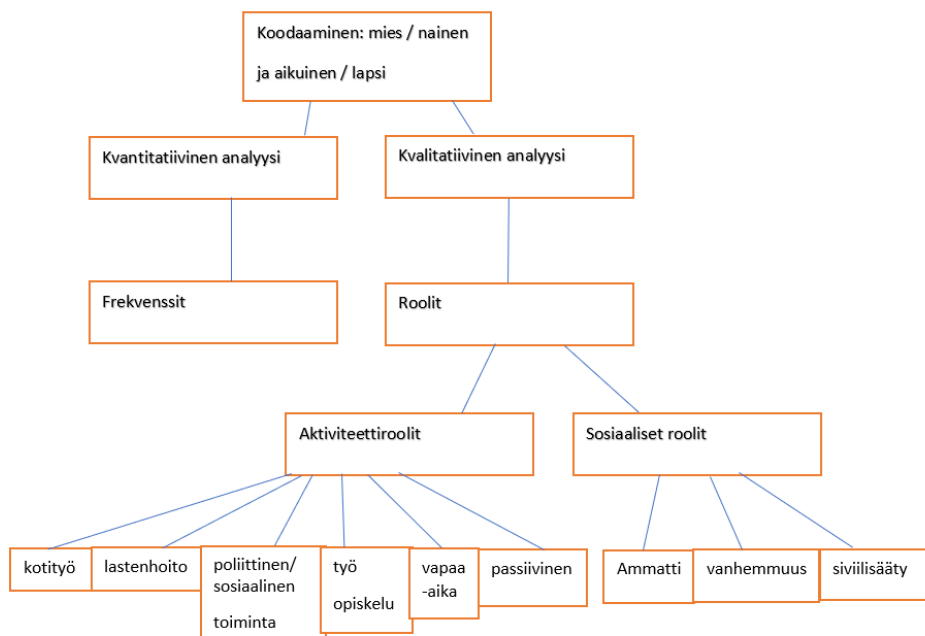
kulkee vahvasti mikrohistoriallisella tasolla käsitellen myös runsaasti tavallisten ihmisten elämää eri aikoina.

Ritari 6. Ritari on Sanoma Pro –kustannusyhtiön alakoulun historian oppimateriaalisarja, johon kuuluu oppikirjojen lisäksi tehtäväkirjat, digiopetusaineiston, digikirjat, digitehtävät sekä verkkotehtäviä. Ritari –sarjan oppikirjojen asiasisällön laajuus on kustantajan sivujen mukaan pidetty maltillisena, jotta opetussuunnitelman painottamiin historian ja tutkimisen taitoihin jää enemmän aikaa. Sisällöt ja tavoitteet sarjassa vastaavat uutta opetussuunnitelmaa. Kirjasarjan tekijät ovat luokanopettaja Jarno Bruun, historian ja yhteiskuntaopin opettaja Ossi Kokkonen, luokanopettaja Milena Komulainen, historian ja yhteiskuntaopin opettaja Petri Lassi sekä toimittaja ja selkokieli-asiantuntija Ari Sainio. Ritari 6 (2015) käsittää alakoulun historian oppisisällöistä ajanjaksot keskiajalta uudelle ajalle maailmalla ja Suomessa. Verrattuna Mennyt –kirjaan Ritari vaikuttaa haastavammalta laajemman sisällön ja tekstimäärän perusteella. Tyyliiltään Ritari on faktapainotteinen, ja kuvituksessa on hyödynnetty oppikirjakuvituksen lisäksi paljon autenttisia historiallisia kuvia, kuten maalauksia.

Forum 6. Forum on kustannusyhtiö Otavan historian oppikirjasarja. Myös Forum –sarjaan kuuluu painettujen oppikirjojen lisäksi tehtäväkirja, opettajanoppaat, digiopetusaineiston, oppilaan digikirjat, digitehtäväkirjat sekä sähköisiä harjoituksia. Forum –sarja painottaa uuden opetussuunnitelman hengessä ymmärtämistä ja historiallisen tiedon käyttämistä, mikä näkyy esimerkiksi oppikirjan eri lähteitä esittelevissä tutkimustehtävissä. Analysoitavana teoksena oli Forum 6 –oppikirjan painos vuodelta 2012, sillä uusinta vuoden 2017 painosta ei ollut saatavilla. Sisällöistä oppikirja käsittää keskiajan, uuden ajan ja Suomen osana Ruotsia. Kahteen muuhun analysoitavaan teokseen verrattuna Forum on sivu- ja tekstimäärältään kaikkein laajin. Myös Forum –kirjan kuvituksessa on käytetty piirrosten ohella historiallisia kuvia kuten maalauksia ja esineiden kuvia. Kirjasarjan tekijät ovat lukion lehtori Kimmo Päivärinta, luokanopettaja Kati Solastie sekä historiaan erikoistunut luokanopettaja Simo Turtiainen.

2.4 Aineiston analysointi

Analyysimenetelmänä käytettiin siis aiempiin tutkimuksiin nojaavaa teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä. Analyysiyksiköiden muodostaminen aineistosta, yksiköiden koodaaminen ja luokittelu teoreettisen viitekehyksen perusteella muodostettuihin kategorioihin sekä alakategorioiden aineistolähtöinen muodostaminen edustivat kvalitatiivista tutkimusotetta tässä tutkielmassa. Kvalitatiivisen otteen rinnalla kulki kuitenkin koko tutkielman läpi kvantitatiivinen ote, sillä kvalitatiivista ja sanallista tietoa kvantifioitiin ja esitettiin tulososiossa paljon frekvensseinä ja prosenttiosuuksina. Merkityksiä sisältäviä käsitteellisiä ilmiöitä kuvattiin siis numeroiden avulla tässä tutkielmassa (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 137). Kvantitatiivinen tutkimusote näkyi myös erityisesti ensimmäiseen tutkimuskysymykseen liittyvässä analyysissä, jossa tutkittiin sukupuolten esiintymistä oppikirjoissa.

Kuvio 1. Historian oppikirjojen sukupuolten esiintymisen ja sukupuoliroolien (Michel 1986) analyysin runko

Ensiksi analysoitavien oppikirjojen tekstien ja kuvien hahmot koodattiin sukupuolen mukaan mies-, nais- tai muiksi hahmoiksi ja laskettiin, ovatko sukupuolet tasapuolisesti

esillä oppikirjoissa. Hahmot koodattiin vielä edelleen sen mukaan, kuvaavatko ne aikuis- vai lapsihahmoja, ovatko hahmot tekstissä vai kuvassa sekä ovatko hahmot nimetty. Tähän analyysivaiheeseen ovat vaikuttaneet useat aiemmat saman aihepiirin tutkimukset (esim. Moser & Hannover 2014; Tainio & Teräs 2010; Ohlander 2010; Michel 1986).

Seuraavaksi siirryttiin etsimään vastausta toiseen tutkimuskysymykseen: Millaisia rooleja sukupuolille rakentuu alakoulun historian oppikirjoissa? Tämän tutkielman sisällönanalyysin teoreettisena viitekehystenä toimivat erityisesti Moserin ja Hannoverin (2014) sekä Michelin (1986) oppimateriaalianalyysit, ja analyysi edusti teoriaohjaavaa sisällönanalyysia. Oppikirjojen tekstien ja kuvien hahmot koodattiin Moserin ja Hannoverin sekä Michelin tutkimusten mukaisesti sosiaalisten roolien sekä aktiviteettirolien mukaan. (kuvio 1)

Sosiaaliset roolit tarkoittavat ammatti-, vanhemmuus- ja siviilisäätyrooleja. Oppikirjan hahmo on ammattiroolissa, jos se kuvataan oppikirjassa ammatin kautta. Tässä tutkimuksessa analysoitiin myös, missä ammatissa miehet ja naiset kuvataan, sekä olivatko miesten ja naisten ammattiroolit stereotyyppisiä. Vanhemmuusrooli tarkoittaa puolestaan sitä, että oppikirjan hahmo kuvataan vanhempana. Tutkimusten mukaan miehet kuvataan oppikirjoissa useammin ammattiroolissa kuin naiset, ja naiset kuvataan vanhemmuusroolissa miehiä useammin (Moser & Hannover 2014, 394 – 305; Michel 1986, 50). Michelin analyysimallia noudattaen tutkielman sisällönanalyysissa otettiin myös huomioon, kuvattiinko oppikirjan hahmo siviilisäädyn, kuten avioliiton kautta.

Aktiviteettirolit tarkoittavat sitä, minkälaisen toiminnan kautta hahmo kuvataan oppikirjassa, eli mitä hahmo tekee. Moser ja Hannover jakoivat tutkimuksessaan aktiviteettirolit neljään pääkategoriaan: vapaa-ajan, koulun, työn ja arkielämän aktiviteetteihin (Moser & Hannover 2014, 391). Michel puolestaan jakoi aktiviteettirolit viiteen kategoriaan: 1) kotitöihin, 2) lastenhoitoon, 3) poliittiseen tai sosiaaliseen toimintaan, 4) työhön tai opiskeluun liittyviin ja 5) vapaa-ajan aktiviteetteihin. Tämän tutkielman analyysissa noudatettiin Michelin mallin aktiviteettirolien kategorioita. Jokainen hahmo koodattiin sosiaalisten roolien lisäksi näihin viiteen aktiviteettirolikategoriaan, paitsi jos hahmo oli kuvattu passiivisena, koodattiin se passiiviseksi.

Lisäksi analysoitiin, ovatko oppikirjan nais- ja mieshahmojen aktiviteettirolit sukupuolinäkökulmasta stereotyyppisiä Michelin mallin mukaisesti. Stereotypiat

aktiviteetti-rooleissa tarkoittivat Michelin mukaan esimerkiksi naisten ja tyttöjen kuvaamista kotitöissä, lastenhoidossa ja passiivisina vapaa-ajan aktiviteeteissa sekä miesten ja poikien kuvaamista työssä ja aktiivisina toimijoina vapaa-ajan aktiviteeteissa. (Michel 1986, 51–52)

Michel analysoi tutkimuksessaan sosiaalisten roolien ja aktiviteetti-roolien lisäksi myös oppikirjojen hahmojen sosiaalisia ja emotionaalisia käytösrooleja sekä oppikirjan kieltä sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta (Michel 1986). Myös Moser ja Hannover analysoivat roolien lisäksi oppikirjojen kieltä (Moser & Hannover 2014). Kielen analysointi on kuitenkin jätetty pois tästä tutkielmasta, sillä suomen kieli poikkeaa esimerkiksi saksan tai englannin kielestä sanojen ja pronomien suvun puuttuessa. Sosiaalis-emotionaaliset käytösroolit jätettiin myös pois tästä tutkielmasta, sillä käyttäytymiseen ja luonteeseen liittyviä ilmauksia ei oletettu löytyvän historian oppikirjojen faktapainotteisesta tekstistä kovin runsaasti.

Analyysiyksiköt

Sisällönanalyysin analyysiyksiköitä olivat siis oppikirjan hahmot, jotka saattoivat olla oppikirjan tekstissä tai kuvissa. Analyysiyksiköiden pituus vaihteli, sillä joistakin yksiköistä oli enemmän informaatiota kuin toisista. Analyysiyksikön ”ydin” oli hahmo, ja siihen liittyvä informaatio ymmärrettiin tässä tutkielmassa ikään kuin viitteeksi, josta saatiin lisätietoa hahmosta. Juuri edellä mainittu lisäinformaation määrän vaihtelu olikin olennaista tämän tutkielman analyysissä, sillä tutkimuskysymysten kannalta on merkityksellistä, onko esimerkiksi tietyn hahmon ammatti tai se, onko hänellä lapsia, kerrottu oppikirjassa (vrt. hypoteesi siitä, että miehiä kuvataan enemmän ammattirooleissa, kun taas naisia vanhemmuusroolissa) (esim. Moser & Hannover 2014).

Esimerkki analyysistä

Alla on esitetty kaksi esimerkkiä analyysiyksiköistä. Ensin on esitetty litteraatti oppikirjasta, jonka jälkeen on esitetty, miten kyseinen analyysiyksikkö on koodattu Excel – taulukkoon.

Esimerkki 1. ”1500 – luvun alussa osa papeista nousi arvostelemaan kirkon toimintaa. Yksi heistä oli saksalainen pappi Martti Luther. Hän otti yhteyttä piispoihin ja muihin kirkon korkea-arvoisiin jäseniin, sillä hän oli huolissaan aneakaupasta sekä katolisen kirkon tuhlailevasta rahankäytöstä. Lutherin mielestä kirkon olisi pitänyt käyttää rahaa

köyhien auttamiseen ja kouluihin eikä kirkon johtajien yksityisen elämän tukemiseen. Luther julkaisi väitteitä eli teesejä kirkon toimintaa vastaan. Teeseillä hän halusi uudistaa kirkon toimintaa. Osa papeista piti Lutherin esittämää arvostelua oikeutettuna. Monet pienten valtioiden johtajat olivat valmiita tukemaan paavin vastaista toimintaa oman valtansa lisäämiseksi. Myös useat talonpojat tutustuivat Lutherin esittämiin ajatuksiin. Luther oli kirjoittanut, että kaikki kristityt olisivat samanarvoisia. Sen perusteella talonpojat alkoivatkin vaatia itselleen parempia elinoloja. Lutherin toiminta vahvisti tapahtumaketjua, jota kutsutaan reformaatioksi.” (Rantala & ym. 2017, 22)

Teksti/Kuva: teksti; **Sukupuoli:** mies; **Aikuinen/Lapsi:** aikuinen; **Nimetty:** kyllä; **Ammattirooli:** kyllä; **Ammatti:** pappi; **Vanhemmuusrooli:** ei; **Siviilisäätyrooli:** ei; **Aktiviteettiroolikategoria (Michel 1986):** Työ ja opiskelu, **alakategoria:** uskontoon liittyvät työ- ja opiskeluroolit; **Aktiviteetti:** *Nousi arvostelemaan kirkon toimintaa; otti yhteyttä piispoihin ja muihin kirkon korkea-arvoisiin jäseniin, sillä hän oli huolissaan anekaupasta sekä katolisen kirkon tuhlailevasta rahankäytöstä. Lutherin mielestä kirkon olisi pitänyt käyttää rahaa köyhien auttamiseen ja kouluihin eikä kirkon johtajien yksityisen elämän tukemiseen. Luther julkaisi väitteitä eli teesejä kirkon toimintaa vastaan. Teeseillä hän halusi uudistaa kirkon toimintaa. Lutherin toiminta vahvisti tapahtumaketjua, jota kutsutaan reformaatioksi.*

Esimerkki 2. ”Linnanneitojen joukossa on myös 13-vuotias Vivienne. Häntä hieman hymyilyttää vanhempien naisten supattelu, mutta samalla hän itsekin unelmoi elämästä ritarin rinnalla. Eilen illalla Vivienne kuuli salaa, kun komea ritari lauloi balladia hänen siskolleen. -- . Laulu saa Viviennen unelmoimaan tulevasta ja miettimään elämäänsä. Hän toivoo, että hyvässä asemassa oleva aatelinen lähestyy joskus myös häntä. Kunniallisena naisena ja aatelisten vaimona hän olisi arvostetussa asemassa ja pääsisi nauttimaan turvallisesta toimeentulosta. Hän uskoo selviytyvänsä hyvin. Häntä on pienestä asti kasvatettu hienoksi neidoksi. Hän tietää kuinka hienon neidon pitää puhua tai ruokailla. Ja mikä tärkeitä, hän tietää jo nyt, miten olla hyvä vaimo ritarille.” (Päivärinta, Solastie & Turtiainen 2012, 21)

Teksti/Kuva: teksti; **Sukupuoli:** nainen; **Aikuinen/Lapsi:** lapsi; **Nimetty:** kyllä; **Ammattirooli:** ei; **Ammatti:** -; **Vanhemmuusrooli:** ei; **Siviilisäätyrooli:** ei; **Aktiviteettiroolikategoria (Michel 1986):** Vapaa-aika, **alakategoria:** rakkaus; **Aktiviteetti:** *Häntä hieman hymyilyttää vanhempien naisten supattelu, mutta samalla*

hän itsekin unelmoi elämästä ritarin rinnalla. Unelmoi tulevasta ja miettimään elämäänsä. Hän toivoo, että hyvässä asemassa oleva aatelinen lähestyy joskus myös häntä. Kunniallisena naisena ja aatelisten vaimona hän olisi arvostetussa asemassa ja pääsisi nauttimaan turvallisesta toimeentulosta. Hän uskoo selviytyvänsä hyvin. Häntä on pienestä asti kasvatettu hienoksi neidoksi. Hän tietää kuinka hienon neidon pitää puhua tai ruokailla. Ja mikä tärkeitä, hän tietää jo nyt, miten olla hyvä vaimo ritarille.

Excel ja SPSS analyysin työkaluina

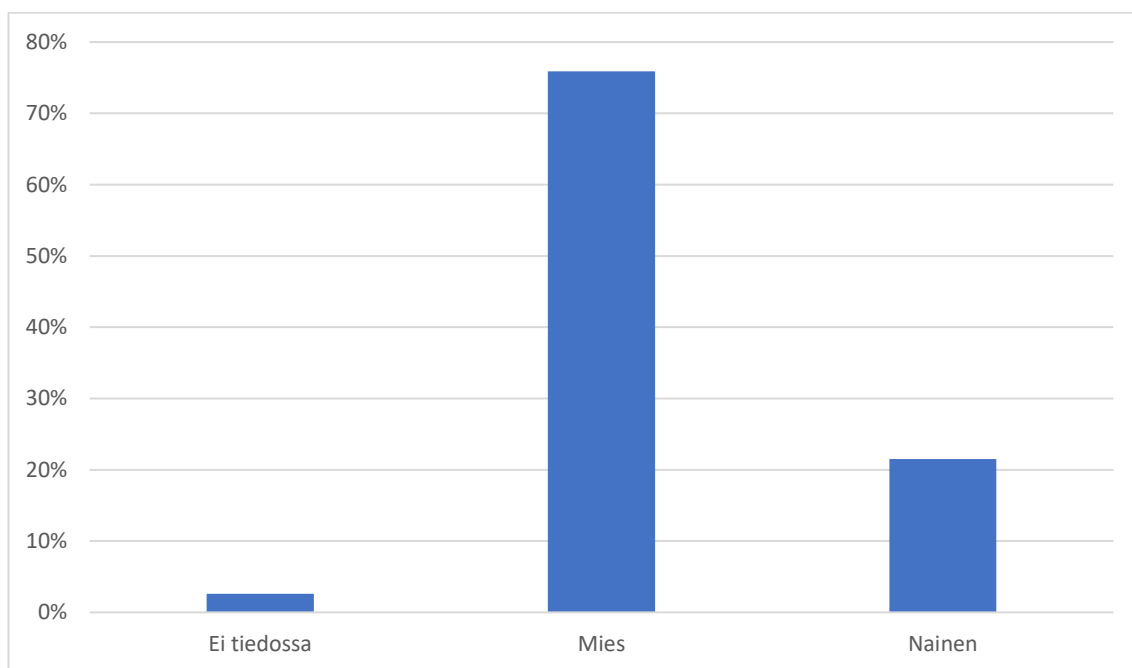
Käytännössä tämän tutkielman sisällönanalyysi toteutettiin siten, että oppikirjan tekstin ja kuvien hahmot kirjattiin Excel -taulukkoon, jossa ne koodattiin oppikirjan, sijainnin tekstissä tai kuvassa, sukupuolen (mies/ nainen/ muu tai ei esillä), iän (aikuinen/ lapsi), ammattiroolin, vanhemmuusroolin, siviilisäätyroolin sekä aktiviteetti-roolin mukaan. Vanhemmuus- ja siviilisäätyroolista koodattiin ainoastaan se, käykö se ilmi tekstistä tai kuvasta vai ei. Ammattiroolista koodattiin edellä mainitun lisäksi ammatin kuvaus sanallisesti. Aktiviteetti-roolit koodattiin Michelin mallista johdettujen 5 kategorian mukaan tai passiiviseksi. Lisäksi taulukkoon kirjattiin sanallinen kuvaus henkilö-hahmosta ja tämän aktiviteetista ja sivunumero, jolta hahmo löytyy, myöhempää asiaan palaamista varten. Tekstin ja kuvien hahmot ovat analysoitu samalla mittarilla, mutta analyysissä otettiin kuitenkin huomioon, onko hahmo esitetty tekstissä vai kuvassa.

Analyysissä hyödynnettiin SPSS -ohjelmaa sekä Excel -ohjelmaa. SPSS -ohjelmalla analysoitiin kvantitatiivisesti analysoitavat osiot, erityisesti ensimmäiseen tutkimuskysymykseen liittyvä analyysi sukupuolten esiintymisestä oppikirjoissa. Myös sukupuoliroolien analyysissä ja oppikirjojen vertailussa käytettiin apuna SPSS -ohjelmaa. Esimerkiksi sosiaalisten ja aktiviteetti-roolien esiintymistä eri sukupuolia edustavilla oppikirjojen hahmoilla tutkittiin ristiintaulukoinnin avulla. Kvalitatiivisesti analysoitavassa osiossa käytettiin puolestaan apuna Exceliä, johon kuvaukset oppikirjojen henkilö-hahmoista oli kirjattu litterointivaiheessa. Excelissä analysoitiin oppikirjojen henkilö-hahmojen sosiaalisia rooleja sekä aktiviteetti-rooleja luokittelemalla ja vertailemalla mies – ja naishahmoilla esiintyviä rooleja ja niiden sanallisia kuvauksia suodata-toimintoa hyödyntäen. Roolien kuvauksista muodostettiin alakategorioita Excel -taulukkoon.

3 Tulokset

3.1 Sukupuolten esiintyminen historian oppikirjoissa

Sukupuolten esiintyminen analysoiduissa alakoulun kuudennen luokan historian oppikirjoissa ei ollut tasaista, vaan miespuolisia hahmoja ja henkilöitä oli esillä kirjoissa selvästi enemmän kuin naispuolisia hahmoja ja henkilöitä. Kokonaisuudessaan kaikista kolmen historian oppikirjan tekstien ja kuvien hahmoista (n = 1196) 908 kappaletta oli miespuoleisia, ja 257 kappaletta oli naispuolisia. 31 hahmon sukupuoli ei ilmennyt oppikirjan tekstistä tai kuvista. Toisin sanoen 75,9 % analysoitujen oppikirjojen hahmoista oli miespuolisia, 21,5 % naispuolisia sekä 2,6 % hahmoista sukupuoli ei ollut tiedossa. (ks. kuvio 2.)

Kuvio 2. Miesten ja naisten prosentuaaliset osuudet historian 6. lk. oppikirjoissa

Aikuisia henkilöitä kuvaavissa hahmoissa (yhteensä 1097) sukupuolijakauma oli vielä hieman selkeämmin painottunut miespuolisiin hahmoihin, sillä 77,1 % (846 kappaletta) aikuishahmoista oli miespuolisia ja vain 21,0 % (230 kappaletta) oli naispuolisia. 1,9 % (21 kappaletta) oppikirjojen hahmoista ei edustanut kumpaakaan sukupuolta. Lapsia

kuvaavia hahmoja oli huomattavasti vähemmän kuin aikuisia kuvaavia hahmoja, 99 kappaletta. Oppikirjojen lapsihahmojen osalta sukupuolet olivat tasapuolisemmin esillä, sillä poikia oli 62,6 %, tyttöjä 27,3 % ja niitä lapsihahmoja, joiden sukupuoli ei ollut esillä, oli 10,1 %. (ks. taulukko 1) Tuloksista voi siis huomata, että lapsia kuvattaessa historian oppikirjoissa sukupuoli ei ole niin merkityksellinen asia, sillä se jätetään useimmin kuin aikuisten osalta kertomatta. Lapsia kuvattaessa sukupuolet ovat tasapuolisemmin esillä kuin aikuisia kuvattaessa, mutta silti poikia kuvataan kirjoissa enemmän kuin tyttöjä, mikä on mielenkiintoista, sillä usein lapset historian kirjoissa sijoittuvat yleensä niin kutsuttuun mikrohistoriaan, tavallisten ihmisten historiaan, jolloin myös tyttöjen kuvaaminen olisi mahdollista ja perusteltua.

Taulukko 1. Sukupuolten esiintyminen oppikirjoissa aikuis- ja lapsihahmoilla historian 6.lk. oppikirjoissa

	Aikuinen	Lapsi	Total
Ei tiedossa	21 (1,9%)	10 (10,1%)	31 (2,6%)
Mies	846 (77,1%)	62 (62,6%)	908 (75,9%)
Nainen	230 (21,0%)	27 (27,3%)	257 (21,5%)
Total	1097	99	1196

Yleisesti oppikirjojen kuvia analysoitaessa henkilöhahmoja oli selvästi enemmän kuin oppikirjojen teksteissä. Oppikirjojen kuvissa oli yhteensä 921 hahmoa ja teksteissä 275 hahmoa. Kaikissa analysoiduissa oppikirjoissa oli paljon kuvia, ja kuvissa esiintyi paljon henkilöitä. Oppikirjojen tekstiosien henkilöhahmoista 223 kappaletta eli 81,1 % oli miespuolisia, 47 kappaletta eli 17,1 % naispuolisia ja 5 kappaletta eli 1,8 % ei kumpaakaan sukupuolta. Oppikirjojen kuvissa puolestaan 74,4 % eli 685 kappaletta henkilöhahmoista oli miespuolisia, 22,8 % eli 210 kappaletta naispuolisia sekä 2,8 % eli 26 kappaletta ei kumpaakaan sukupuolta. (ks. taulukko 2) Tuloksista voi päätellä, että etenkin historian oppikirjojen teksteissä sukupuolijakauma on vinoutunut, sillä miespuolisia henkilöhahmoja käsitellään niissä niin paljon useimmin. Oppikirjojen

kuvissa puolestaan sukupuolet ovat hieman tasapuolisemmin esillä, mutta niissäkin miespuolisia hahmoja esiintyy selvästi enemmän kuin naispuoleisia.

Taulukko 2. Sukupuolten esiintyminen oppikirjojen teksteissä ja kuvissa historian 6. lk. oppikirjoissa

		Teksti	Kuva	Total
	Ei	5 (1,8%)	26 (2,8%)	31 (2,6%)
	Mies	223 (81,1%)	685 (74,4%)	908 (75,9%)
	Nainen	47 (17,1%)	210 (22,8%)	257 (21,5%)
Total		275	921	1196

Nimettyjä henkilöahmoja oli analysoiduissa historian oppikirjoissa yhteensä 303 kappaletta, joista 249 eli 82,2 % oli miespuolisia ja 54 eli 17,8 % oli naispuolisia. Henkilöahmoja, joiden nimeä ei ollut kerrottu, oli oppikirjoissa paljon enemmän, 893 kappaletta. Nimeämättömistä hahmoista 659 eli 73,8 % oli miespuoleisia, 203 eli 22,7 % oli naispuolisia sekä 31 eli 3,5 % ei ollut kumpaakaan sukupuolta. (ks. taulukko 3) Voi siis sanoa, että naispuolisia henkilöitä mainitaan nimeltä varsin vähän historian oppikirjoissa, jos vertaa miespuolisiin henkilöihin. Miespuolisia henkilöitä, joiden nimeä ei mainita, esiintyy kuitenkin myös historian oppikirjoissa myös selvästi enemmän kuin naispuolisia henkilöitä, joiden nimeä ei mainita.

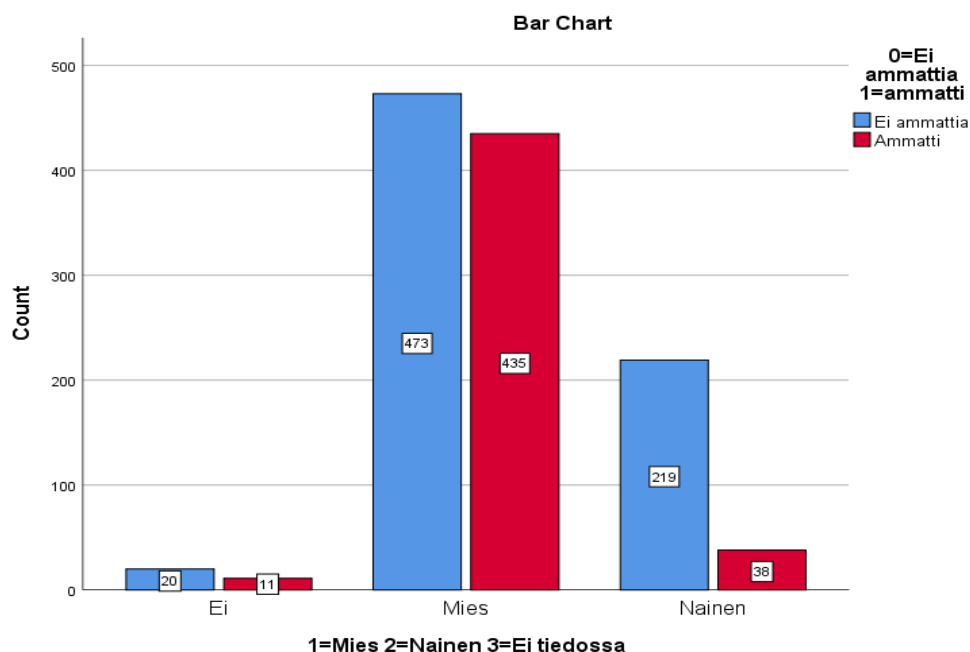
Taulukko 3. Sukupuolten esiintyminen oppikirjojen nimetyillä ja nimeämättömillä hahmoilla historian 6. lk. oppikirjoissa

Count		1=Nimetty 0=Ei nimetty		Total
		Ei	Nimetty	
1=Mies 2=Nainen 3=Ei tiedossa	Ei	31 (3,5%)	0	31 (2,6%)
	Mies	659 (73,85%)	249 (82,2%)	908 (75,9%)
	Nainen	203 (22,7%)	54 (7,8%)	257 (21,5%)
Total		893	303	1196

3.2 Sukupuoliroolit historian oppikirjoissa

3.2.1 Sosiaaliset roolit

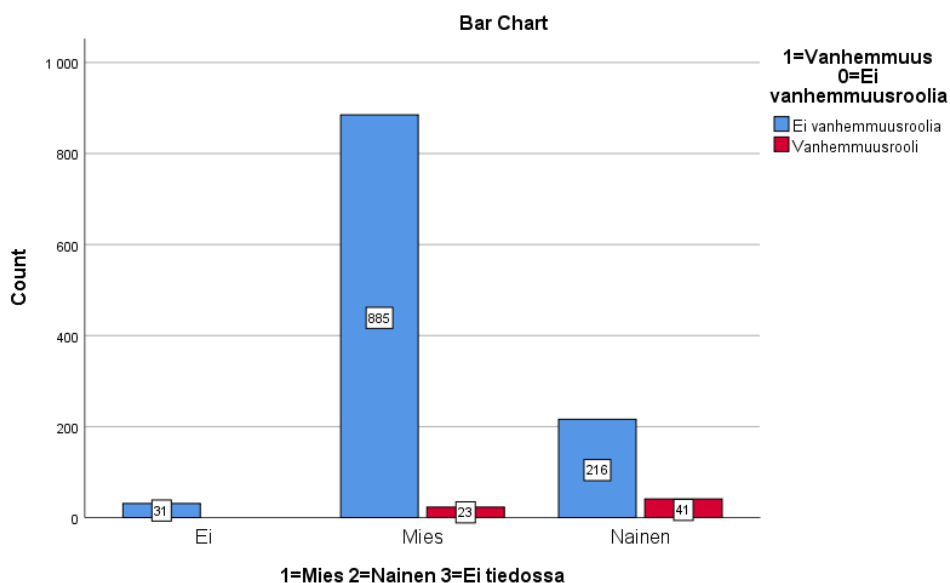
Kuten aiemman tutkimuksen perusteella saattoi olettaa, alakoulun historian oppikirjojen mieshahmot kuvattiin naishahmoihin verrattuna useammin ammattiroolissa. Analysoitujen oppikirjojen mieshahmoista 47,9 % kuvattiin ammattiroolissa, kun taas naishahmoista 14,8 % kuvattiin ammattiroolissa. Henkilöhahmoista, joiden sukupuoli ei ollut esillä oppikirjassa, kuvattiin ammattiroolissa 35,5 %. (ks. kuvio 3) Kaikista oppikirjojen hahmoista 40,5 % kuvattiin ammattiroolissa, eli 59,5 % oppikirjojen hahmojen ammatti ei tullut esille kirjan tekstistä tai kuvasta. Miespuoliset henkilöt kuvataan siis naisia useammin ammatin kautta analysoiduissa historian oppikirjoissa. Yhteys sukupuolen ja ammattiroolin välillä oli myös tilastollisesti merkitsevä ($\chi^2(2) = 91,540, p < .001$). Tähän jakaumaan vaikuttaa toki myös historian ainekohtainen luonne, sillä kirjojen käsittelemänä aikakausina naisten työllistyminen oli vähäisempää, mutta ei kuitenkaan tavatonta. On hyvä myös huomata, että analysoiduissa kirjoissa naisia on kuitenkin kuvattu jonkun verran myös ammatin kautta.

Kuvio 3. Ammattiroolien esiintyminen sukupuolilla historian 6. lk. oppikirjoissa

Yleisin ammattirooli miehillä analysoiduissa historian oppikirjoissa oli sotaan liittyvät tehtävät, kuten sotilaat ja sotapäälliköt (24,6 %). Miehiä kuvattiin paljon hallitsemiseen ja johtamiseen liittyvissä ammattirooleissa, kuten kuninkaina ja hallitsijoina (22,1 %). Kolmanneksi yleisin ammattiryhmä historian oppikirjojen mieshahmoilla oli kirkkoon liittyvät ammatit kuten papit, piispat ja munkit (17 %). Miehiä kuvattiin historian oppikirjoissa lisäksi esimerkiksi tieteilijöinä, maanviljelijöinä, merimiehinä, kauppiaina, virkamiehinä ja lukuisissa muissa ammateissa. Naisten osalta vaihtelu ammattiryhmien välillä oli vähäisempää. Naiset kuvattiin historian oppikirjoissa yleisimmin hallitsemiseen liittyvissä ammateissa kuten kuningattarina, keisarinnoina ja hallitsijoina (31,6 %). Tyypillinen ammatti historian oppikirjojen naishahmoille oli myös nunna (21,1 %). Jonkun verran naisia kuvattiin myös muissa ammateissa, kuten kättilönä, opettajana, kauppiana, muusikkona, taiteilijana tai palvelijana.

Michelin mallin mukaan oppikirja sisältää sukupuolistereotyyppioita, mikäli vain miehiä esitetään auktoriteettiasemassa ja korkean statuksen ammateissa, kuten johtajina (Michel 1986, 51). Voikin sanoa, että tässä tutkielmassa analysoidut oppikirjat eivät tältä osin edusta stereotyyppisiä sukupuolirooleja, sillä naisia esitettiin suhteessa jopa enemmän kuin miehiä johtamiseen ja hallitsemiseen liittyvissä asemissa. Muutenkaan naisiin liitetyt ammattiroolit eivät olleet erityisen stereotyyppisiä. Miespuolisiin hahmoihin liitetyt ammattiroolit edustivat sen sijaan melko stereotyyppisiä ammatteja. Merkittävää oli etenkin se, että naisia kuvattiin miehiin verrattuna vähän ammatin kautta.

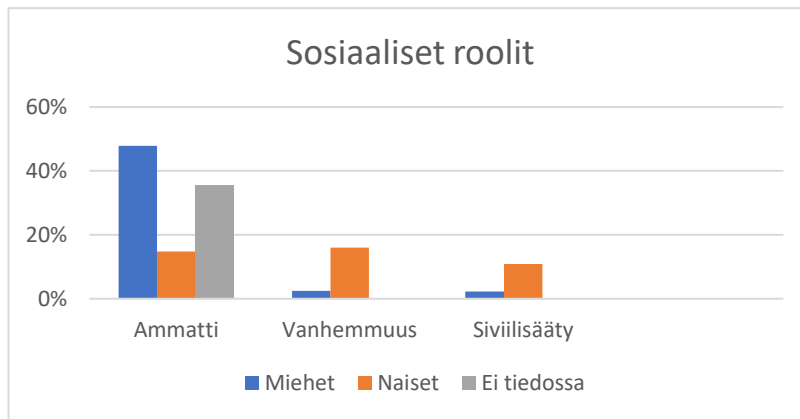

Kuvio 4. Vanhemmuusroolien esiintyminen sukupuolilla historian 6. lk. oppikirjoissa.

Vanhemmuusrooleja ei löytynyt historian oppikirjoista paljoa niin miesten kuin naistenkaan osalta. Vain 5,4 % kaikista analysoitujen oppikirjojen henkilöhahmoista kuvattiin vanhemman roolissa. Oppikirjojen miespuolisista hahmoista vanhemmuusroolissa kuvattiin 2,5 %, kun taas naispuolisista hahmoista vanhemmuusroolissa kuvattiin 16 % (kuvio 4). Sellaisia hahmoja, joiden sukupuoli ei ilmennyt oppikirjassa, ei puolestaan kuvattu vanhemmuusroolissa lainkaan. Alakoulun historian oppikirjoissa ei siis yleisesti kuvata henkilöitä perhe- tai vanhemmuusstatuksen kautta, mutta kuten aiempien aihepiirin tutkimustuloksien perusteella saattoi olettaa, naisia kuvataan vanhemman roolissa merkitsevästi enemmän kuin miehiä ($\chi^2 (2) = 73,072, p < .001$).

Myöskään siviilisäätörooleja eli sitä, kuvataanko henkilöhahmo oppikirjassa jonkun puolisona tai aviopuolisona, ei ilmennyt analysoiduissa historian oppikirjoissa juuri lainkaan. Kaikista analysoitujen oppikirjojen henkilöhahmoista 4,1 % kuvattiin siviilisäätöroolissa. Naispuolisten henkilöhahmojen kuvaaminen siviilisäätöroolin kautta oli yleisempää kuin miesten, sillä naispuolisista henkilöhahmoista 10,9 % kuvattiin siviilisäätöroolissa, kun taas miespuolisista hahmoista vain 2,3 %, ja ero oli myös merkitsevä ($\chi^2 (2) = 38,908, p < .001$).

Sukupuoliroolit ilmenivät siis historian oppikirjoissa tässä tutkielmassa siten, että miehet kuvattiin selvästi naisia enemmän ammattiroolin kautta, kun taas naiset kuvattiin miehiä enemmän vanhemman tai puolison roolissa (kuvio 5). Ammattiroolit eivät sen sijaan olleet erityisen sukupuolen mukaan stereotyyppisiä tai konventionaalisia, sillä myös naisia kuvattiin paljon johtamiseen liittyvissä ammateissa (ks. Michel 1986). Yllä esitetyt tulokset sosiaalisten sukupuoliroolien esiintymisestä oppikirjojen mies- ja naishahmoilla noudattivat samoja linjoja aiempien tutkimusten kanssa.

Kuvio 5. Kuinka suuri osuus mies- ja naishahmoista kuvattiin ammatti-, vanhemmuus ja siviilisäätyroolissa historian 6.lk. oppikirjoissa

3.2.2 Aktiviteettirollit

Historian oppikirjojen henkilöahmojen aktiviteettirollien analyysissä kävi ilmi, että henkilöitä kuvataan selvästi eniten työnteon ja työhön, ammattiin sekä asemaan liittyvien saavutusten konteksteissa. Melkein puolet, 45,9 % kaikista analysoidun kirjojen henkilöistä kuvattiin työhön tai opiskeluun liittyvissä rooleissa. Tulos selittyy osittain historian ainekohtaisilla seikoilla, sillä historian oppikirjat välittävät yhteiskunnallisesti merkittäviä tapahtumia ja niihin usein työnsä ja asemansa kautta vaikuttaneita henkilöitä. Myös mikrohistoriallisella tasolla työ on merkittävä osa sitä, millaista arkielämää ihmiset elivät menneinä aikakausina.

Taulukko 4. Aktiviteettirollikategorioiden frekvenssit mies- ja naishahmoilla historian 6. lk. oppikirjoissa

Aktiviteettirollit				
Roolikategoriat (Michel 1986)	Frekvenssi			Total
	Ei tiedossa	Mies	Nainen	
passiivinen	8	125	42	175
kotityöt	0	8	18	26
lapset	0	3	22	25
poliittinen ja sosiaalinen toiminta	2	229	83	314
työ ja opiskelu	17	478	54	549
vapaa-aika	4	65	38	107
Total	31	908	257	1196

Etenkin miespuoliset henkilöt kuvattiin usein työhön ja opiskeluun liittyvissä aktiviteeteissa historian kirjoissa, sillä hieman yli puolet, 52,6 %, oppikirjojen

miespuolisista henkilöihahmoista kuvattiin työhön ja opiskeluun liittyvissä aktiviteeteissa. Myös hahmoista, joiden sukupuoli ei käynyt ilmi oppikirjassa, yli puolet eli 54,8 % kuvattiin työn tai opiskelun kautta. Naispuolisista henkilöistä puolestaan 21,0 % esitettiin työhön tai opiskeluun liittyvässä aktiviteetissa. (taulukko 4) Myös tämä tulos kertoo siitä, että miehiin liitetään historian oppikirjoissa selvästi enemmän työhön liittyvää tietoa, kuin naisiin.

Historian oppikirjoissa henkilöitä kuvattiin paljon (26,3 % kaikista henkilöihahmoista) myös poliittiseen tai sosiaaliseen toimintaan liittyvissä aktiviteeteissa. Naispuoliset henkilöihahmot kuvattiin yleisimmin tässä kategoriassa, sillä 32,3 % kaikista analysoitujen kirjojen naispuolisista henkilöistä kuvattiin poliittiseen tai sosiaaliseen toimintaan liittyvissä aktiviteeteissa. Miespuolisista hahmoista 25,2 % sekä niistä hahmoista, joiden sukupuoli ei käynyt ilmi kirjassa, 6,5 % kuvattiin poliittisessa tai sosiaalisessa toiminnassa. (taulukko 4)

14,6 % kaikista oppikirjojen henkilöihahmoista luokiteltiin aktiviteettiroolien analyysissä passiivinen – kategoriaan, eli heitä ei kuvattu tekemässä tai vaikuttamassa mihinkään toimintoon, vaan täysin passiivisena. Niitä henkilöitä, joiden sukupuolta ei kerrottu kirjassa, kuvattiin passiivisena 25,8 %. Naispuolisista henkilöistä passiivisiksi luokiteltiin 16,3 % sekä miespuolisista henkilöistä 13,8 %. (taulukko 4) Naispuoleisia henkilöitä kuvattiin siis hieman useimmin passiivisena kuin miehiä, mutta ero osuuksien välillä ei ollut kovin suuri.

Vapaa-aikaan liittyvissä aktiviteeteissa kuvattiin yhteensä 8,9 % kaikista oppikirjojen henkilöistä. Kaikista naisista ja tytöistä kuvattiin vapaa-aikaan liittyvissä toiminnoissa 14,8 % sekä miehistä ja pojista 7,2 %. Niistä henkilöihahmoista, joiden sukupuolta ei kerrottu, kuvattiin vapaa-ajan aktiviteeteissa 12,9 %. (taulukko 4). Kotitöihin tai lastenhoitoon liittyviä aktiviteettirooleja ei löytynyt juuri lainkaan historian oppikirjoista, sillä 2,2 % kaikista henkilöihahmoista kuvattiin kotitöitä tekemässä ja 2,1 % lapsiin tai lastenhoitoon liittyen. Näissä kategorioissa näkyy kuitenkin ero mies- ja naispuolisten henkilöihahmojen välillä, sillä kotitöihin liittyvissä aktiviteeteissa kuvattiin 7,0 % naisista ja tytöistä, mutta vain 0,9 % miehistä ja pojista. Lapsiin ja lastenhoitoon liittyvissä aktiviteeteissa kuvattiin 8,6 % naisista ja tytöistä, mutta ainoastaan 0,3 % miehistä ja pojista. (taulukko 4) Miehiä ei siis historian kirjoissa juurikaan kuvattu huolehtimassa lapsista tai tekemässä kotitöitä, mutta naisia kuvattiin näissä toiminnoissa jonkun verran.

Taulukko 5. Aktiviteettiroolien aineistolähtöisesti muodostetut alakategoriat ja niiden esiintyminen miehillä ja naisilla historian 6. lk. oppikirjoissa

Yläkategoria	Kotityöt	Lastenhoito	Poliittinen ja sosiaalinen	Työ ja opiskelu	Vapaa-aika
Alakategoriat Miesten ja naisten	pyykinpesu Miehet f=4, 50,0% Naiset f=4, 22,2%	huolehtiminen Miehet f=2, 66,7% Naiset f=19, 86,4%	sosiaaliset suhteet Miehet f=65, 28,4% Naiset f=30, 36,1%	sota Miehet f=115, 24,1% Naiset f=2, 3,7%	juhlat Miehet f=21, 32,3 % Naiset f=17, 44,7 %
frekvenssit ja prosenttiosuudet	puiden kanto ja hakkaus Miehet f=2, 25,0% Naiset f=2, 11,1%	kasvattaminen ja vaikuttaminen Miehet f=0, 0% Naiset f=3, 13,6%	politiikka Miehet f=60, 26,2% Naiset f=5, 6,0%	hallinto Miehet f=64, 13,4% Naiset f=6, 11,1%	kävelyt Miehet f=7, 10,8 % Naiset f=2, 5,3 %
	vedenhaku Miehet f=0, 0% Naiset f=3, 16,7%	leikkiminen Miehet f=1, 33,3% Naiset f=0, 0%	uskonto Miehet f=35, 15,3% Naiset f=16, 19,3%	työ Miehet f=87, 18,2% Naiset f=12, 22,2%	musiikki Miehet f=6, 9,2 % Naiset f=6, 15,8 %
	ruoanlaitto Miehet f=0, 0% Naiset f=3, 16,7%		rikos ja tuomio Miehet f=27, 11,8% Naiset f=9, 10,8%	tiede Miehet f=58, 12,1% Naiset f=0, 0 %	urheilu Miehet f=8, 12,3 % Naiset f=0. 0 %
	jätteet Miehet f=0, 0% Naiset f=3, 16,7%		riita ja väkivalta Miehet f=15, 6,6% Naiset f=3, 3,6%	uskonto Miehet f=44, 9,2% Naiset f=4, 7,4%	ruoka Miehet f=4, 6,2 % Naiset f=7, 18,4%
	Esineiden valmistus Miehet f=2, 25,0% Naiset f=2, 11,1%		pakeneminen Miehet f=6, 2,6% Naiset f=6, 7,2%	merimiehet Miehet f=24, 5,0% Naiset f=0, 0 %	leikki Miehet f=7, 10,8% Naiset f=2, 5,3 %
	Tiskaus Miehet f=0, 0% Naiset f=1, 5,6%		Avoliitto, rakkaus Miehet f=4, 1,7% Naiset f=5, 6,0%	Taide Miehet f=22, 4,6% Naiset f=3, 5,5%	rakkaus Miehet f=0, 0% Naiset f=3, 7,9 %
			Muut Miehet f=17, 7,4% Naiset f=9, 10,8%	Muut Miehet f=64, 13,4% Naiset f=27, 50 %	Muut Miehet f=12, 18,5% Naiset f=1, 2,6%

Taulukosta 5 käy ilmi aktiviteettiroolikategorioiden aineistolähtöisesti muodostetut alakategoriat sekä niiden esiintyminen mies- ja naishahmoilla prosentteina sekä frekvensseinä (taulukko 5). Työhön ja opiskeluun liittyviä aktiviteettirooleja analysoitaessa selvisi, että miehiä kuvattiin selvästi eniten erilaisissa sotaan liittyvissä rooleissa, sotimassa tai johtamassa sotajoukkoja. Seuraavaksi eniten miehiä kuvattiin ruumiillisissa töissä, kuten peltotöissä ja tervanpoltossa. Miehiä kuvattiin myös paljon hallitsemiseen ja johtamiseen liittyen, tieteellisessä työssä, uskonnollisissa työtehtävissä sekä merimiehinä. Naisia kuvattiin myös sekalaisissa ruumiillisissa työtehtävissä, kuten paimentamassa karjaa sekä peltotöissä. Lisäksi naisia kuvattiin hallitsemassa, palvelijana, orjana, kauppiana sekä uskuntoon liittyvissä rooleissa. Miespuolisia hahmoja kuvattiin jonkun verran opiskelemassa tai koulussa, mutta naispuoleisia ei lainkaan. Työhön ja opiskeluun liittyvät aktiviteettiroolit eivät olleet erityisen sukupuolistereotyyppisiä. Työ- ja opiskelukategorian aktiviteettirooleihin ei paneuduta tässä erityisen tarkasti, sillä ammatteihin liittyvistä sukupuolirooleista löytyy tietoa jo ylempää ammattiroolien analyysin tuloksista.

Miehiä kuvattiin poliittisen ja sosiaalisen toiminnan kategoriassa eniten sosiaalisissa tilanteissa ja keskustelemassa, mutta melkein yhtä paljon poliittisessa toiminnassa. Sosiaaliset tilanteet olivat käytännössä henkilöiden kuvaamista keskustelemassa muiden kanssa. Poliittinen toiminta ilmeni puolestaan historian oppikirjoissa esimerkiksi mielenosoituksiin ja poliittisiin tapahtumiin osallistumisena sekä hallitsijoiden kritisoimisena. Miehiä kuvattiin myös paljon uskuntoon liittyvissä sosiaalisissa tilanteissa, mikä tarkoitti uskuntoon liittyviä aktiviteetteja, joihin liittyi myös muiden ihmisten kanssa toimiminen, esimerkiksi pyhiinvaellusmatkat, uskonnolliset menot ja anekauppa. Miehiä kuvattiin myös rikoksen tekemiseen ja rangaistukseen liittyen, kuten käräjillä tai kärsimässä rangaistusta. Miehiä kuvattiin myös riita- ja väkivaltatilanteissa, esimerkiksi tappelemassa, uhkaamassa toista tai tappamassa. Muita poliittisen ja sosiaalisen toiminnan alakategorioita, joita esiintyi vähän miespuolisilla hahmoilla, olivat asepalvelukseen liittyvät toiminnot, kerjääminen, pakeneminen, avioliitto ja rakkaus sekä tieteen harrastaminen muiden kanssa.

Naisia kuvattiin poliittisen ja sosiaalisen toiminnan konteksteissa puolestaan selvästi eniten sosiaalisissa tilanteissa: keskustelemassa ja viettämässä aikaa muiden kanssa. Naisia kuvattiin myös paljon uskuntoon liittyvissä sosiaalisissa tilanteissa, kuten jumalanpalveluksissa ja uskonmenoissa. Naisia ei kuvattu tekemässä rikoksia, mutta heitä

kuvattiin jonkin verran kärsimässä rangaistusta rikoksesta sekä seuraamassa sivusta tuomioita ja rangaistuksia. Lisäksi naisia kuvattiin jonkin verran poliittisessa toiminnassa, pakenemassa sekä avioliittoon ja rakkaussuhteisiin liittyvissä asioissa. Aktiviteetteja, joissa naisia kuvattiin, mutta miehiä ei, olivat perheeseen, auttamiseen sekä ylellisyyksistä nauttimiseen liittyvät sosiaaliset aktiviteetit. Huomattavaa oli, että miehiä kuvattiin paljon enemmän poliittisessa toiminnassa kuin naisia, ja että esimerkiksi yksinomaan miehiä kuvattiin väkivaltaan liittyvissä aktiviteeteissa. (taulukko 5)

Miehiä kuvattiin vapaa-ajan aktiviteeteissa eniten erilaisissa juhlissa. Seuraavaksi yleisemmin miehiä ja poikia kuvattiin urheiluun liittyvissä aktiviteeteissa, minkä jälkeen tulivat leikkiminen sekä kävelyllä käyminen. Miehiä kuvattiin myös musiikkiin liittyvissä aktiviteeteissa, ostamassa erilaisia tavaroita, tekemässä pientä ilkivaltaa, kuten kiusaamalla hevosta tai heittämällä rikollista tomaattia, sekä syömässä. Naispuolisia hahmoja kuvattiin vapaa-ajan aktiviteeteissa selvästi eniten juhlissa, seuraavaksi eniten syömässä ja kolmanneksi musiikkiin liittyvissä aktiviteeteissa. Lisäksi naisia kuvattiin jonkun verran rakkaussuhteisiin liittyen: haaveilemassa miehestä tai treffeillä. Naisia kuvattiin myös vähän leikkiin, kävelyllä käymiseen ja ostamiseen liittyen. Vapaa-ajan aktiviteeteissa miehiä ja naisia kuvattiin siis pitkälti samalla tavoin, mutta eroja löytyi myös, sillä esimerkiksi yksinomaan miehiä kuvattiin urheilemassa ja tekemässä kiusaa, kun taas pelkästään naisia kuvattiin rakkaussuhteisiin liittyen. (taulukko 5)

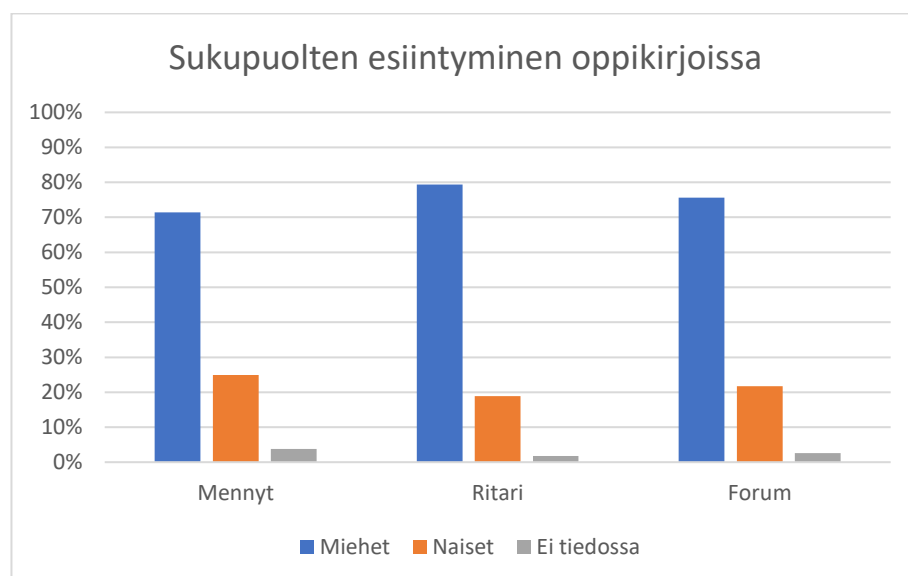
Kotitöihin liittyvissä aktiviteeteissa naispuoleisia hahmoja kuvattiin useimmiten pesemässä pyykkiä, laittamassa ruokaa, kantamassa vettä kaivosta, kaatamassa jäteämpäreitä ikkunasta ja kehräämässä lankaa rukilla. Miespuolisia hahmoja kuvattiin myös pesemässä pyykkiä sekä hakkaamassa puita ja vuolemassa puusta esineitä. Kotitöihin liittyvät aktiviteetit olivat miehillä ja naisilla siis osittain samoja, mutta myös jakoa miesten ja naisten toimintoihin oli hieman nähtävillä. Lastenhoitoon liittyvissä aktiviteeteissa naisia kuvattiin lähes poikkeuksetta huolehtimassa lapsista, eli pitämässä lapsia sylissä erilaisissa paikoissa tai esimerkiksi syöttämässä lapsia. Miehiä kuvattiin muutamaa otteeseen leikkimässä lapsen kanssa tai pitämässä lasta kädestä. (taulukko 5)

Aktiviteettiroolien analyysistä käy ilmi, että mies- ja naispuolisia hahmoja kuvataan alakoulun historian oppikirjoissa erilaisissa aktiviteettiroleissa, eli tekemässä erilaisia asioita. Erot sukupuolten aktiviteettirollien jakaumissa ovat myös tilastollisesti merkitseviä ($\chi^2(8) = 168,117, p < .001$). Miehiä ja poikia kuvataan enemmän työhön ja

opiskeluun liittyvissä aktiviteeteissa, kun taas naisia ja tyttöjä kuvataan sosiaaliseen tai poliittiseen toimintaan, vapaa-aikaan sekä lastenhoitoon ja kotitöihin liittyvissä aktiviteeteissa. Miehiä ei myöskään kuvata juuri lainkaan kotitöissä tai lastenhoitoon liittyvissä toiminnoissa.

3.3 Erot oppikirjojen välillä

Eri oppikirjojen välillä ei ollut merkittävää eroa sukupuolten esiintymisessä. Kaikki kolme analysoitua oppikirjaa noudattivat samanlaista jakaumaa mies- ja naispuolisten henkilöiden esiintymisessä kirjoissa. Kaikkein tasapuolisimmin molemmat sukupuolet olivat esillä Mennyt –oppikirjassa, josta miespuolisia hahmoja löytyi 71,4 % sekä naispuolisia hahmoja 24,9 %. Samassa kirjassa oli myös eniten sellaisia hahmoja, joiden sukupuolta ei ollut kerrottu (3,8 %). Ritari –oppikirjassa miespuolisia hahmoja oli 79,4 %, naispuoleisia hahmoja 18,9 % sekä niitä, joiden sukupuoli ei ollut esillä 1,8 %. Tässä kirjassa siis sukupuolijakauma oli kaikkein eniten painottunut miespuolisiin hahmoihin. Forum – oppikirjassa miehiä tai poikia oli 75,6 %, naisia tai tyttöjä 21,7 % ja muita hahmoja 2,6 %. Kaikkien kolmen kirjan hahmoista 75,9 % oli miespuolisia, 21,5 % naispuoleisia sekä 2,6 % sukupuoli ei ollut esillä. On painotettava, että oppikirjojen välillä erot sukupuolten esiintymisessä olivat varsin pieniä, eikä erot olleet merkitseviä. Kuten kuvasta 3 näkee, ovat kolmen eri oppikirjan sukupuolijakaumat varsin samankaltaiset. (kuva 3)

Kuva 6. Erot sukupuolten esiintymisessä eri oppikirjojen välillä.

Sosiaalisten roolien esiintyminen sukupuolilla eri oppikirjoissa

Henkilöhahmojen, jotka edustavat eri sukupuolia, kuvaamisessa ammattiroolissa oli jonkun verran eroavaisuuksia eri oppikirjojen välillä. Kaikissa oppikirjassa miehet esitettiin selvästi useammin ammattiroolissa, kuin naiset. Kaikissa analysoiduissa kirjoissa noin puolet miespuolisista hahmoista kuvattiin ammattiroolissa. Ritari –kirjan mieshahmoista 51,3 %, Mennyt –kirjan mieshahmoista 49,3 % ja Forum –kirjan mieshahmoista 45,6 % kuvattiin jonkun ammatin edustajana. Naispuolisia hahmoja ei puolestaan kuvata ammatin kautta niin usein, mikä todettiin jo ylempänä tuloksissa. Naishahmojen ammattiroolien esiintymisessä eri oppikirjoissa oli hieman eroavaisuuksia. Ritari –kirjan naishahmoista 23,4 %, Forum –kirjan naishahmoista 13,6 % sekä Mennyt –kirjan naishahmoista 7,5 % kuvattiin ammattiroolissa. Ritari –oppikirjassa siis kuvataan muihin kirjoihin verrattuna enemmän naisia ammatin kautta, kun taas Mennyt –sarjassa niin tehdään kaikkein vähiten. Hahmoista, joiden sukupuolta ei esitetty kirjoissa, kuvattiin ammattiroolissa Ritari –kirjassa 50,0 %, Forum –kirjassa 35,3 % sekä Mennyt –kirjassa 25,0 %.

Vanhemmuusroolien esiintyminen sukupuolilla ei eronnut suuresti eri oppikirjojen välillä, mutta joitakin eroavaisuuksia löytyi. Miespuolisia henkilöhahmoja kuvattiin kaikissa kolmessa kirjassa vanhemman roolissa vain vähän. Mennyt –kirjassa miehiä kuvattiin vanhemmuusroolissa 2,6 %, Ritari –kirjassa myöskin 2,6 % sekä Forum –kirjassa 2,5 %. Myöskään niitä hahmoja, joiden sukupuoli ei käynyt ilmi kirjassa, ei esitetty vanhemmuusroolissa lainkaan. Naispuolisten hahmojen osalta vanhemmuusroolien esiintymisessä oli hieman enemmän eroavaisuuksia kolmen eri oppikirjan välillä. Mennyt –kirjassa 22,6 % naishahmoista esitettiin vanhemman roolissa, Forum –kirjassa 15,0 % sekä Ritari –kirjassa 12,5 %. Mennyt –kirjassa siis naisia kuvattiin vanhemman roolissa hieman enemmän kuin muissa kirjoissa. Siviilisäätöroolien osalta oppikirjojen välillä ei ollut suuria eroavaisuuksia. Miehiä kuvattiin siviilisäätöroolissa kaikissa kirjoissa vähemmän kuin naisia: Mennyt –kirjassa 2,6 %, Ritari –kirjassa 3,0 % ja Forum –kirjassa 2,5 %. Naisia kuvattiin siviilisäätöroolissa Mennyt –kirjassa 13,2 %, Ritari –kirjassa 12,5 % sekä Forum –kirjassa 9,3 %. Hahmoja, joiden sukupuoli ei ollut tiedossa, ei esitetty siviilisäätöroolissa lainkaan missään kirjassa. Naispuoleisia hahmoja kuvattiin siis avioliiton tai puolisona olemisen kautta Mennyt –kirjassa hieman useimmin kuin muissa, ja Forum –kirjassa puolestaan vähemmän kuin muissa kirjoissa. Erot olivat kuitenkin hyvin pieniä. Kokonaisuudessaan sosiaalisten

sukupuoliroolien osalta voisi sanoa, että miesten kuvaaminen eri oppikirjoissa on pitkälti samanlaista, kun taas naisten kuvaamisessa on jonkun verran eroja.

Aktiveettiroolikategorioiden esiintymien sukupuolilla eri oppikirjoissa

Aktiveettiroolien esiintymisessä eri sukupuolilla löytyi pieniä eroavaisuuksia eri oppikirjojen välillä. Kotitöihin liittyvien aktiveettien kategoriassa kaikissa kirjoissa miehiä kuvattiin varsin vähän tai ei lainkaan. Eniten miespuolisia hahmoja kuvattiin kotitöihin liittyvissä aktiveeteissa Ritari –kirjassa (1,5 % kirjan miespuolisista hahmoista). Naispuolisia hahmoja kuvattiin kotitöitä tekemässä kaikissa kolmessa kirjassa jonkun verran, myöskin eniten Ritari –kirjassa (7,8 % kirjan naispuolisista hahmoista), mutta kaikissa kirjoissa osuudet olivat melkein saman suuruiset. Hahmoja, joiden sukupuolta ei kerrottu kirjassa, ei esitetty missään kirjassa kotitöihin liittyvissä aktiveeteissa. (taulukko 6)

Lapsiin ja lastenhoitoon liittyvissä aktiveeteissa miespuolisia hahmoja kuvattiin myös hyvin vähän tai ei lainkaan kaikissa kirjoissa, eniten Ritari –kirjassa (0,7 % kirjan mieshahmoista). Naispuolisia hahmoja lastenhoitoon liittyvissä aktiveeteissa kuvattiin pitkälti saman verran kaikissa kolmessa kirjassa, Mennyt – ja Ritari –kirjoissa 9,4 % kirjojen naishahmoista sekä Forum –kirjassa 7,9 %. Hahmoja, joiden sukupuolta ei kerrottu, ei kuvattu missään kirjassa tässä kategoriassa. (taulukko 6)

Poliittiseen tai sosiaaliseen toimintaan liittyvissä aktiveeteissa naispuolisia hahmoja kuvattiin kaikissa kirjoissa enemmän kuin miespuolisia, ja osuudet olivat saman suuntaisia kaikissa kirjoissa. Naispuolisia hahmoja kuvattiin eniten poliittisessä tai sosiaalisessa toiminnassa Ritari –kirjassa (34,4 % kirjan naishahmoista), miespuolisia puolestaan eniten Forum –kirjassa (28,5 % kirjan mieshahmoista). Forum – ja Mennyt – kirjoissa poliittinen ja sosiaalinen toiminta oli yleisin aktiveettikategoria naishahmojen osalta, kun taas Ritari –kirjassa se oli työ – tai opiskeluaktiveetit. (taulukko 6)

Kaikissa kolmessa kirjassa miespuolisten hahmojen yleisin kategoria oli työhön ja opiskeluun liittyvät aktiveetit, joissa miespuolisia hahmoja kuvattiin eniten Ritari –kirjassa (62,5 % kirjan mieshahmoista) ja vähiten Forum –kirjassa (45,6 %). Naispuolisten hahmojen osalta työ- ja opiskelukategoriassa oli eroavaisuuksia kirjojen välillä, sillä esimerkiksi Mennyt –kirjassa naispuolisista hahmoista vain 13,2 % esitettiin tässä kategoriassa ja vastaavasti Ritari –sarjassa 35,9 % naishahmoista kuvattiin tässä

kategoriassa. Niitä hahmoja, joiden sukupuoli ei ollut tiedossa, kuvattiin paljon työ- ja opiskeluaktiiviteeteissa kaikissa kirjoissa. (taulukko 6)

Vapaa-ajan aktiviteettien esiintymisessä eri sukupuolilla oli myös eroja kirjojen välillä. Mennyt –kirjassa naispuoleisia hahmoja kuvattiin paljon vapaa-ajan aktiviteeteissa (22,6 % kirjan naishahmoista), kun taas Ritari –sarjassa naisia tai tyttöjä kuvattiin vapaa-ajan aktiviteeteissa vähemmän (6,3 % kirjan naishahmoista). Miespuolisia hahmoja kuvattiin vapaa-ajan aktiviteeteissa pitkälti saman verran kaikissa kirjoissa, mutta hieman enemmän Mennyt –kirjassa. (taulukko 6)

Passiivisia miespuolisia hahmoja löytyi Forum –kirjasta melko paljon, ja passiivisia naispuolisia hahmoja oli melko paljon myös Forum- ja Mennyt –kirjoissa. Suurin ero mies- ja naishahmojen välillä aktiivisuudessa tai passiivisuudessa oli Mennyt –kirjassa, jossa naiset esitettiin miehiä useammin passiivisina. (taulukko 6)

Taulukko 6. Aktiviteettiroolikategorioiden (Michel, 1986) esiintyminen sukupuolilla eri 6. lk. historian oppikirjoissa

Kirja/ Sukupuoli	1.Kotityöt	2.Laps et	3.Poliittinen/ sosiaalinen	4.Työ / opiskelu	5.Vapaa- aika	6.Passiivien	Yhteensä
Mennyt							
Miehet	f=0, 0 %	f=0, 0 %	f=37, 24,3%	f=88, 57,9 %	f=15, 9,9 %	f=12, 7,9 %	f=152
Naiset	f=3, 5,7 %	f=5, 9,4 %	f=16, 30,2 %	f=7, 13,2 %	f=12, 22,6 %	f=10, 18,9 %	f=53
Ei tiedossa	f=0, 0 %	f=0, 0 %	f=0, 0 %	f=4, 50 %	f=0, 0 %	f=4, 50 %	f=8
Ritari							
Miehet	f=4, 1,5 %	f=2, 0,7 %	f=53, 19,7 %	f=168, 62,5 %	f=18, 6,7 %	f=24, 9,0 %	f=269
Naiset	f=5, 7,8 %	f=6, 9,4 %	f=22, 34,4 %	f=23, 35,9 %	f=4, 6,3 %	f=4, 6,3 %	f=64
Ei tiedossa	f=0, 0 %	f=0, 0 %	f=1, 16,7 %	f=3, 50,0 %	f=1, 16,7 %	f=1, 16,7 %	f=6
Forum							
Miehet	f=4, 0,8 %	f=1, 0,2 %	f=139, 28,5 %	f=222, 45,6 %	f=32, 6,6 %	f=89, 18,3 %	f=487
Naiset	f=10, 7,1 %	f=11, 7,9 %	f=45, 32,1 %	f=24, 17,1 %	f=22, 15,7 %	f=28, 20,0 %	f=140
Ei tiedossa	f=0, 0 %	f=0, 0 %	f=1, 5,9 %	f=10, 58,8 %	f=3, 17,6 %	f=3, 17,6 %	f=17

4 Pohdinta

Tarkoituksena oli siis analysoida alakoulun 6. luokan historian oppikirjoja sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta. Ilmiötä lähestyttiin tutkimalla sukupuolten esiintymistä oppikirjoissa sekä analysoimalla millaisissa rooleissa nais- ja mieshahmot kuvataan oppikirjoissa. Ensimmäiseksi tarkasteltiin, ovatko sukupuolet tasapuolisesti esillä historian oppikirjoissa. Aiempien tutkimusten valossa oletettiin, että miehet ovat yliedustettuina oppikirjoissa. Tutkielmassa myös selvisi, että sukupuolet eivät olleet tasapuolisesti esillä kirjoissa, vaan miespuoleiset hahmot olivat selvästi enemmän esillä oppikirjoissa kuin naispuoleiset. Miesnäkökulma dominoi erityisesti aikuishahmoja kuvattaessa, sillä etenkin aikuisia kuvaavien hahmojen osalta miehet olivat vielä selkeämmin enemmän esillä kuin naiset. Lapsia kuvaavien hahmojen osalta sukupuolijakauma oli sen sijaan tasapuolisempi, mutta silti poikia kuvattiin enemmän kuin tyttöjä. Oppikirjojen kuvituksissa sukupuolet olivat tasapuolisemmin esillä kuin teksteissä, mutta molemmissa miespuoliset hahmot olivat selvästi enemmän esillä kuin naiset. Naisia mainittiin myös nimeltä varsin vähän historian oppikirjoissa miehiin verrattuna. Kuitenkin myös nimeämättömistä hahmoista valtaosa oli miehiä. Kokoavasti voi siis todeta, että miessukupuoli painottuu vahvasti enemmän historian oppikirjoissa, ja naisten sekä tyttöjen osuus historiassa jää varsin paljon pienemmäksi.

Tutkin myös historian oppikirjoissa esiintyviä sukupuolirooleja. Tulokset osoittivat, että miespuoleisia hahmoja esitettiin ammatin ja työn kautta tilastollisesti merkitsevästi enemmän kuin naispuolisia hahmoja – noin puolet miehistä kuvattiin ammatin edustajana, kun taas naisista vain vajaa seitsemäsosa. Miesten ja naisten ammattiroolit eivät sen sijaan olleet erityisen sukupuolistereotyyppisiä, sillä esimerkiksi myös naisia esitettiin korkean statuksen johtotehtävissä. Historian oppikirjoissa ei kuvattu yleisesti paljon vanhemmuutta, mutta naisia kuvattiin vanhemman roolissa merkittävästi enemmän kuin miehiä. Naisia kuvattiin myös selvästi miehiä enemmän jonkun aviopuolisona.

Tutkimuksessa oltiin myös kiinnostuneita siitä, mitä miehet, naiset, tytöt ja pojat kuvattiin tekemässä historian oppikirjoissa. Selvisi, että miehiä ja naisia kuvataan tekemässä erilaisia asioita. Miehiä kuvattiin eniten työhön ja opiskeluun liittyvissä aktiviteeteissa, kun taas naisia kuvattiin eniten sosiaalisissa tilanteissa, eli esimerkiksi viettämässä aikaa

ja juttelemassa toisten kanssa. Naisia kuvattiin myös selvästi miehiä enemmän niin sanotuissa stereotyyppisissä naisten askareissa kuten kotitöissä ja lastenhoidossa. Naiset ja tytöt esitettiin hieman yleisemmin passiivisina kuin miehet ja pojat, mutta ero ei ollut kovin suuri.

Tutkimuksessa analysoitiin myös sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta eroja eri kustantajien oppikirjojen välillä. Selvisi, että kaikki kolme analysoitavaa kirjaa noudattivat samoja päälinjoja sukupuolten esiintymisen sekä sukupuoliroolien suhteen, joskin pieniä eroavaisuuksia löytyi. Erityisesti sukupuolten esiintymisen osalta kaikki kirjat noudattivat samaa jakaumaa: miehiä kuvattiin kirjoissa enemmän kuin naisia. Eräs mielenkiintoinen huomio oli se, että vaikka kirjat olivat kaikki melko tuoreita, oli vanhimman ja uusimman analysoidun kirjan julkaisuvuosien välillä viisi vuotta aikaa. Sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta kuitenkin uusimman ja vanhimman kirjan välillä ei ollut merkittävää eroa. Uusimmassa kirjassa naisia ja tyttöjä oli hieman enemmän esillä kuin vanhimmassa, mutta sukupuoliroolien osalta se edusti jopa perinteisempää naiskuvaa, sillä esimerkiksi naisia kuvattiin vähemmän ammattiroolissa ja enemmän vanhemmuuden ja aviopuolison roolissa kuin muissa kirjoissa.

Kokonaisuudessaan tulokset olivat hyvin samansuuntaisia aiemman tutkimuksen kanssa (esim. Moser & Hannover 2014; Tainio & Teräs 2012; Ohlander 2010). Tämän tutkielman tulokset varmensivat siis aiempien saman aihepiirin tutkimusten tuloksia. Kuten aiemmissa tutkimuksissa, myös tämän tutkielman tulokset osoittivat, että miehet ja pojat ovat naisiin ja tyttöihin verrattuna selvästi enemmän esillä oppikirjoissa (Moser & Hannover 2014; Tainio & Teräs 2012; Ohlander 2010). Myös historian oppikirjojen välittämät sukupuoliroolit edustavat osittain varsin perinteistä kuvaa sukupuolista, sillä naisia ei kuvata paljoakaan työn ja ammatin kautta, ja miehiin verrattuna naisia kuvataan selvästi enemmän vanhemman roolissa (vrt. Moser & Hannover 2014). Miehiä ja naisia kuvataan myös tekemässä eri asioita. Olisi tärkeää, että myös historian oppikirjat välittäisivät monipuolista kuvaa sukupuolista sekä roolimalleja ja samaistumisen kohteita niin pojille kuin tytöillekin.

Tulosten yhteneväisyys aiempiin tutkimuksiin on mielenkiintoista myös ottaen huomioon sen, että monet aiemmat tutkimukset ovat toteutettu noin 5 – 10 vuotta sitten. Olisi saattanut olettaa, että tuoreemmissa oppikirjoissa sukupuolten tasa-arvo olisi otettu paremmin huomioon. Tulokset kertovat siitä, että oppikirjat eivät ainakaan tämän

tutkielman mukaan tavoita opetussuunnitelmassa ja tasa-arvolaissa ohjeistettua sukupuolten tasa-arvon tavoitetta.

Tässä pro gradu –tutkielmassa tutkittiin siis alakoulun kuudennen luokan historian oppikirjoja sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta, ja tämän tutkielman tulosten mukaan historian oppikirjoja voisi kehittää entistä tasa-arvoisempaan suuntaan. Se, että oppikirjoissa korostuu miesnäkökulma, naisten osuus jää pieneksi ja toisaalta oppikirjojen välittämä kuva sukupuolista noudattaa osittain vallitsevia sukupuolistereotypioita, on merkityksellinen tulos siinä teoreettisessa viitekehyksessä, jossa oppikirjojen uskotaan välittävän ja uusintavan yhteiskunnan ideologioita ja normeja (Karvonen, Tainio & Routarinne 2017, 47). Oppikirjat nähdään osana koulun sosialisatioprosesseja, ja tässä tapauksessa ne välittävät tietoa sukupuolista sekä niiden rooleista ja tehtävistä yhteiskunnassa. Mikäli myös naisten historiaa nostettaisiin enemmän esille myös oppikirjoissa, saattaisivat tytöt kiinnostua historian opiskelusta enemmän ja kokea oppiaineen enemmän omakseen. Tämä tutkielma uutta tarjoaa tietoa opettajille, sillä opettajien olisi tärkeää olla tietoisia oppimateriaalien mahdollisista puutteista sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta, jotta he voisivat opetuksessaan tuoda aktiivisesti esiin tasa-arvoisempaa sukupuolinäkemyksiä kuin oppikirjat, purkaa mahdollisia kirjojen välittämiä sukupuolistereotypioita sekä haastaa oppilaita pohtimaan sukupuolten tasa-arvoa yhteiskunnassa nyt ja ennen. Myös oppimateriaalien tekijät voisivat hyötyä tämän tutkielman tuloksista, jotta he voisivat ottaa sukupuolten tasa-arvon näkökulman oppimateriaalien laadinnassa entistä paremmin huomioon.

Tämän tutkielman otanta oli jossain määrin pieni, sillä tutkielmassa analysoitiin vain kolme oppikirjaa. Tämän vuoksi tutkielman tuloksista ei voi tehdä laajoja yleistyksiä. Analysoidut oppikirjat ovat kuitenkin laajassa käytössä suomalaisissa kouluissa, joten tutkielman tulokset tarjoavat tietoa sukupuolten tasa-arvotavoitteen toteutumisesta historian oppikirjoissa alakoulun kuudennella luokalla. Jotta aiheesta saataisiin yleistettävämpää tietoa, tulisi toteuttaa tutkimus, jossa tutkittaisiin suurempaa määrää oppikirjoja. Pro gradu – tutkielmaksi aineisto oli kuitenkin riittävän suuri, sillä tutkimuksen oppikirja-analyysi oli perusteellinen. Oppikirjoista analysoitiin kaikki henkilöahmot, ja analyysi käsitti myös laadullisen sisällönanalyysin.

Tämän tutkielman validiteetin voisi sanoa olleen hyvä, sillä tutkielmassa mitattiin sitä, mitä oli tarkoituskin. Tarkoituksena oli tutkia historian oppikirjojen sukupuolten tasa-

arvoa, jota tutkittiin sukupuolten esiintymisen ja sukupuoliroolien kautta. Lisäksi tutkittiin eri oppikirjojen eroja sukupuolten esiintymisessä ja sukupuolirooleissa. Tuloksena saatiin tietoa kaikista tutkimuskysymyksistä: sukupuolten esiintymisestä oppikirjoissa, sukupuolirooleista oppikirjoissa sekä oppikirjojen eroista, jotka eivät tosin osoittautuneet kovin suuriksi. Voi siis sanoa, että tutkielmassa käytetty mittari antoi tietoa aiheesta, jota sen oli tarkoituskin mitata. Mittarin validiteettia lisäsi myös se, että se oli muodostettu aiemman tutkimuksen (Moser & Hannover 2014; Michel 1986) perusteella, eli saman kaltaista mittaria oli käytetty saman aiheen tutkimiseen aikaisemminkin. Aiemmin testatun mallin soveltaminen tuotti todennäköisesti luotettavampaa tietoa kuin jos malli olisi alusta alkaen kehitetty itse opiskelijan toimesta, tai ainakin jälkimmäinen vaihtoehto olisi vaatinut tausta-analyysia tutkimukseen osallistumattomilla kirjoilla.

Tutkimusmenetelmän luotettavuutta olisi voinut parantaa entisestään ennakkotestaamalla analyysiä oppikirjalla, jota ei olisi otettu mukaan varsinaiseen tutkimukseen. Ennakkotestauksen puuttumista ei kuitenkaan voi nähdä merkittäväksi tämän tutkielman menetelmän luotettavuutta heikentäväksi tekijäksi, sillä testauksen puuttuminen perustellaan sisällönanalyysin teoriaohjaavuudella.

Tutkielman tulosten luotettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon, että vaikka analyysia ohjasi aiempaan tutkimukseen perustunut teoreettinen viitekehys, saattoivat tutkijan henkilökohtaiset tulkinnat vaikuttaa analyysiin. Sukupuoliroolien analyysissä kategoriat, joihin analyysiyksiköt luokiteltiin, oli johdettu Michelin (1986) sekä Moserin ja Hannoverin (2014) tutkimuksista, mutta varsinaisen kategorioihin luokittelun toteutti tutkija itse, jolloin tutkijan oma tulkinta oppikirjan tekstistä tai kuvasta saattoi vaikuttaa siihen, mihin kategoriaan analyysiyksikkö luokiteltiin. Tutkielman analyysin teoriaohjautuvat kategoriat olivat kuitenkin varsin selkeitä (esimerkiksi ammattiroolin analyysissä tutkittiin, onko oppikirjan hahmo kuvattu ammatin kautta, mikä ei ole kovin tulkinnanvarainen, vaan suhteellisen helposti tekstistä tai kuvasta pääteltävä asia), minkä vuoksi tutkielman luotettavuus ei kärsinyt merkittävästi edellä mainitusta seikasta.

Luotettavuutta olisi voinut parantaa niin, että kaksi eri henkilöä olisi analysoinut samoja teoriaohjaavia kategorioita käyttäen tutkittavat oppikirjat. Näin olisi ollut mahdollista laskea kahden analysoijan väliset reliabiliteetit ja saada selville, olisiko kahden analysoijan välinen reliabiliteetti ollut korkea, vai olisivatko analyysin tulokset poikenneet analysoijasta riippuen. Tämä ei kuitenkaan ollut mahdollista, sillä tutkielma

toteutettiin yksilötyönä. Lisäksi etenkin kvalitatiivisen tutkimuksen piirissä hyväksytään se, että tutkijan havaintoihin vaikuttaa jossain määrin tulkinnat, eikä täysin objektiivista tietoa ole (Tuomi & Sarajärvi 2009, 135).

Tutkimusetiikan kannalta oppikirja-analyysi on melko turvallinen tutkimustyyppi, sillä tutkimuksen kohteena ovat kirjat, eikä ihmiset, joiden anonymiteetistä tai tutkimuksen vaikutuksista tulee huolehtia. Tämän tutkielman eettisyyttä arvioitaessa on painotettava, että tarkoituksena ei ollut kyseenalaistaa kohteena olevien oppikirjojen tekijöiden ammattitaitoa tai arvostella ja asettaa paremmuusjärjestykseen oppikirjoja. Tarkoituksena oli enemmänkin lisätä kriittistä tietoisuutta sukupuolten tasa-arvon haasteista oppikirjoissa. On huomioitava, että oppikirjoja analysoitiin kapea-alaisesti yhdestä näkökulmasta, tässä tapauksessa sukupuolten tasa-arvon toteutumisen näkökulmasta. Tutkimus ei siis anna kokonaiskuvaa analyysin kohteena olleista oppikirjoista. Toinen tutkimuseettinen kysymys, joka nousi tätä tutkielmaa tehdessä, oli se, tulisiko tutkimuksen kohteena olevia oppikirjoja mainita nimeltä vai ei. Kuitenkin useissa aiemmissa saman aihepiirin tutkimuksissa oli analysoidut oppikirjat mainittu nimeltä, joten tässäkin tutkielmassa päädyttiin samaan ratkaisuun.

Tämän tutkielman aiheen ja tulosten kannalta tärkeitä jatkotutkimushaasteita olisivat ainakin tutkia, millaisia vaikutuksia oppikirjojen sukupuolijäsennyksillä on oppilaiden käsityksiin sekä tutkia opettajien oppikirjojen käyttöä. Sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta olisi mielenkiintoista tutkia erityisesti sitä, missä määrin ja millä tavoilla opettajat problematisoivat tasa-arvokysymyksiä opetuksessaan, ja missä määrin opettajat eivät esimerkiksi kyseenalaista oppikirjojen tarjoamaa sukupuolikäsitystä. Opettajan tulee opettaa oppilailleen kriittisyyttä oppimateriaalien välittämiä stereotypioita kohtaan (Itkonen & Paatela-Nieminen 2015, 54). Tätä voisi tutkia esimerkiksi opetusta observeimalla sekä opettajia haastatteleamalla. Oppikirjojen välittämien ideologioiden vaikutuksen oppilaiden käsityksiin tutkiminen on haasteellista, sillä on vaikea erottaa, mikä on oppikirjojen vaikutusta ja mikä taas muiden sosialisatioprosessien, kuten kodin, opettajan ja tovereiden vaikutusta. Ilmiön tutkiminen vaatisi laadullisempaa ja syväluotaavampaa tutkimusotetta, kuten haastattelututkimusta.

Lähteet

Aineistolähteet

Bruun, J., Kokkonen, O., Komulainen, M., Lassi, P. & Sainio, A. (2015) Ritari 6. Helsinki: Sanoma Pro Oy

Päivärinta, K., Solastie, K. & Turtiainen, S. (2012) Forum 6. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy

Rantala, J., Palmqvist, R. & Van Den Berg, M. (2017) Mennyt III Historia. Helsinki: Edukustannus

Lähteet

Anttila, S., Leskinen, J., Posti-Ahokas, H. & Janhonen-Abuquah, H. (2015) Performing gender and agency in home economics textbook images. Teoksessa *Diversities and Interculturality in Textbooks. Finland as an Example*. Hahl, K., Niemi, P., Johnson Longfor, R. & Dervin, F. (toim.) Cambridge Scholars Publishing

Blumberg, R. L. (2008) Gender bias in textbooks: A hidden obstacle on the road to gender equality in education. *Paper commissioned for the EFA Global Monitoring Report*.

Fairclough, N. (1989) *Language and power*. New York: Longman Inc.

Heinonen, J.P. (2005) Opetussuunnitelmat vai oppimateriaalit - Peruskoulun opettajien käsityksiä opetussuunnitelmien ja oppimateriaalien merkityksestä opetuksessa. Helsingin yliopisto: Soveltavan kasvatustieteen laitos.

Hiidenmaa, P. (2015) Oppikirjojen tutkimus. Teoksessa Ruuska, H., Löytönen, M. & Rautanen A. (toim.), *Laatua! Oppimateriaalit muuttuvassa tietoympäristössä* (s. 27–40). verkkojulkaisu.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2009) *Tutki ja kirjoita*. 15., uudistettu painos. Hämeenlinna: Kariston Kirjapaino Oy.

Honkasalo, V. (2013) Se suuri ero. Kulttuuri ja seksuaalisuus terveystiedon oppikirjoissa. Nuorisotutkimus (1) 2013, 6 – 22.

Itkonen, T. ja Paatela-Nieminen, M. (2015) How is the Other Produced in Two Finnish ABC (E-)Books. Teoksessa *Diversities and Interculturality in Textbooks. Finland as an Example*. Hahl, K., Niemi, P., Johnson Longfor, R. & Dervin, F. (toim.) Cambridge Scholars Publishing

Jääskeläinen, Liisa, Hautakorpi, Johanna, Onwen-Huma, Hanna, Niittymäki, Hanna, Pirttijärvi, Anssi, Lempinen, Miko & Kajander Valpuri (2015) Tasa-arvotyö on taitolaji: Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa. Helsinki: Opetushallitus.

Karvonen, U., Routarinne, S. & Tainio, L. (2017) Oppia kirjoista. Systemaattinen katsaus suomalaisten perusopetuksen oppimateriaalien tutkimukseen. *Kasvatus & Aika* 11 (4) 2017, 39–57.

Kirjavainen, T. & Pulkkinen, J. (2017) Pisa-tulokset heikentyneet huippuvuosista - kuinka paljon ja mistä se voisi johtua? *Talous ja yhteiskunta*, 45 (3), 8-12.

Kiianmaa, N. (2012) Tasa-arvobarometri 2012. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2012:23. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Lahelma, E. (2012) Sukupuolitietoisuutta kouluun ja opettajankoulutukseen: TASUKO-hankkeesta eteenpäin. *Kasvatus* 1/2011, 90 – 95.

Lahelma, E., Linnanmäki, K., Palmu, T., Tainio, L., Sunnari, V. & Lehtonen, J. (2011) Sukupuolen haasteet peruskoulussa sekä luokan- ja aineenopettajien työssä. *Sukupuolinäkökulmia tutkimusperustaiseen opettajankoulutukseen*. Jukka Lehtonen (toim.) Helsinki: Helsingin yliopisto.

Lappalainen, H. P. (2011) Sen edestään löytää. Äidinkielen ja kirjallisuuden oppimistulokset perusopetuksen päättövaiheessa 2010. Koulutuksen seurantaraportit, 20011(2).

Michel, A. (1986) Down with stereotypes: eliminating sexism from children's literature and school textbooks. Paris: Unesco.

Moser, F., & Hannover, B. (2014) How gender fair are German schoolbooks in the twenty-first century? An analysis of language and illustrations in schoolbooks for mathematics and German. *European journal of psychology of education*, 29(3), 387-407.

Ohlander, A. (2010) Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i historia. En granskning på uppdrag av Delegationen för jämställdhet i skolan. Statens offentliga utredningar 2010: 10. Stockholm.

Ohlander, A. (2010) Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i samhällskunskap. En granskning på uppdrag av Delegationen för jämställdhet i skolan. Statens offentliga utredningar 2010: 33. Stockholm.

Paavola, H. & Dervin, F. (2015) The alphabet gone wrong? Diversities in three Finnish ABC books. *Teoksessa Diversities and Interculturality in Textbooks. Finland as an Example.* Hahl, K., Niemi, P., Johnson Longfor, R. & Dervin, F. (toim.) Cambridge Scholars Publishing

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2014) Opetushallitus.

Quokrim-Soivio, N. (2014) Mitä historian ja yhteiskuntaopin oppimistulosten arviointi kertoi erilaisten oppikirjojen, -materiaalien ja työtapojen käytöstä. *Oppikirjat oman aikansa ilmentyminä: Suomen kouluhistoriallisen seuran vuosikirja*, 200-216.

Skórzyńska, I., Głowacka-Sobiech, E., & Chmura-Rutkowska, I. (2017) The critical orientation in research on historical school narrative and its relation with the history of women. *Journal for Critical Education Policy Studies (JCEPS)*, 15(1).

Soininen, M. & Merisuo-Storm, T. (2009) Kasvatustieteellisen tutkimuksen perusteet. Turku: Turun yliopisto, Rauman opettajankoulutuslaitos

Sosiaali- ja terveysministeriö (2017) Valtioneuvoston selonteko naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 2010 - Väliraportti 2016. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2017:11. Verkkojulkaisu. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/79290>

Tainio, L., Karvonen, U. & Routarinne, S. (2015) Käsitukset oppimateriaalin käytöstä äidinkielen opettajaidentiteetin rakentumisen välineenä. *Rajaton tulevaisuus – Kohti kokonaisvaltaista oppimista*. Kauppinen, M., Rautiainen, M. & Tarnanen, M. (toim.) Jyväskylä: Suomen ainedidaktisen tutkimusseuran julkaisuja.

Tainio, L. (2012) Gender in finnish textbooks for basic education. *Cultural practices and transitions in education*. Tolonen, T., Palmu, T., Lappalainen, S. & Kurki, T. (toim.) London: The Tufnell Press

Tainio, L. & Teräs, T. (2010) Sukupuolijäsennys perusopetuksen oppikirjoissa. Raportit ja selvitykset 2010: 8. Opetushallitus. Verkkojulkaisu. http://www.oph.fi/download/126079_Sukupuolijasennys_perusopetuksen_oppikirjoissa.pdf

Laki miesten ja naisten välisestä tasa-arvosta (2014) 5§ - 5a§. Verkkojulkaisu. <http://finlex.com>

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 10. uudistettu laitos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi

Vervecken, D., Hannover, B., & Wolter, I. (2013) Changing (s)expectations: how gender-fair job descriptions impact children's perceptions and interest regarding traditionally male occupations. *Journal of Vocational Behavior*. doi:10.1016/j.jvb.2013.01.008.

Vänttinen, J. (2009) Saako historiasta selvää? Monikulttuuriset yläkoululaiset historian lähteillä historian taidot motiivien, seurauksien, historian tulkintojen ja lähteiden luotettavuuden arvioinneissa. Turku: Painosalama Oy